

ERDÉLYI MÚZEUM

XV. kötet.

1898.

IX. füzet.

Albert Mihály.

— Az erdélyi szászok legnagyobb költője. —

A magyar közönség talán csak onnan ösmeri *Albert Mihály* nevét, hogy a szászok Segesvárt a Petőfi Sándor szobrával egyidőben ő-neki is országos adakozás útján kívántak szobrot állítani. Irodalmunknak régi mulasztása, hogy nem kíséri kellő figyelemmel a hazai nemzetiségek irodalmi és tudományos törekvéseit; ez az oka, hogy Albert, a szászok legnagyobb költője, a magyarok előtt ismeretlen maradt. Pedig elolvashatnánk azt a kötetet, melyet *Schullerus* Adolf legújabbán az ő életéről s költészetéről írt,¹ a magyarok is szívesen leteszik koszorújukat a szász költő szobrára, ha odavésik is talapatára Albert egyik drámájából:

„Hier stirbt der Deutsche nicht, darauf vertraut!“

Mert hiszen ott van a szászok esküjében:

„Dem *König* Treue ohne Wank und Wandel!

Dem *Land*, dem *Boden* Treue immerdar!

Und Treue immerdar dem *eigenen Volke!*“

„A kik tavat és mocsarat szárítani jöttek ide, fejszét is hoztak magukkal. Az erdővidéket akkor az Árpádházi király ragyogó ékszerül csavarhatta be koronájába s Hermann fia ezt a csavart hozták magukkal. Ez az igazság. S igazságnak és jognak kell uralkodnia ezen a földön“. Albert, ki a beköltöző szászoktól hazafiságot követelt, műveiben mindenütt hazafiságra intette a maga népét, melyért úgy rajongott; s ha a politikai szenvedélyek egyszer-mászor elragadták is, és ha a fajszeretet olykor erősebben kitört is belőle, az csak arra az aggodalmára vezethető vissza, hogy vannak tulzók, az állam iránt való hűséget a szász nép iránt való hűség feláldozásával akarják megvásárolni; pedig a ki önmagához hűtelen,

¹ *Michael Albert*. Sein Leben und Dichten. Von Adolf *Schullerus*. Hermannstadt. Druck und Verlag von W. Krafft. 1898. Sr. 206 lap.

hogyan akar hí lenni más, az állam iránt? Ez az ő népszerű drámájának, a Flandriaiaknak politikai és nemzetiségi alapgondolata. És ez ellen egy igazi magyarnak sem lehet kifogása, mert valóban ezen épült föl a szászokhoz való hétszázados viszonyunk.

Nem tudtam letenni *Schullerus* könyvét, míg végig nem olvastam. Talán nemesak a jól megírt könyv vonzott, hanem — s még inkább — az a kellően nem ösmert kör, a melybe vezetett. Bírálatára nem vállalkozhatom, mert ahhoz a szász viszonyok alaposabb ösmereete volna szükséges; pedig éppen ez hiányzik legnagyobb részünknél. Beérem tehát vele, hogy megösmertessem a könyv tartalmát, vagy más szóval, hogy röviden vázoljam Albert Mihály életét és munkásságát.¹

Albert Mihály erdélyi régi szász parasztesaládból származott. A Segesvár mellett levő Apoldon 1836. okt. 21-én született. Segesvárt, majd az egyetemen Bécsben végezte tanulmányait. Tanuló korában vesztette el édes jó anyját, a kiről oly szépen írta, hogy

„Keze, a mely lesült s feltört a munkában,
Most mereven pihen a koporsójában.
Ez a kéz izzadva perzselő napon át,
A mezőn úgy vágta az arany gabonát.“²

Apja is több volt egyszerű parasztnál; levelei bizonyos iskolai s még több lelki műveltségről tanúskodnak. Ezekben a levelekben nem egyszer van szó róla, hogyan kellett potom áron eladnia lovát, szekerét, vagy egy-egy hordó borát, hogy fiát iskoláztassa. De mindent panasz nélkül tette, legfeljebb egy kis intelem kíséretében. Szinte kérleli, ne haragudjék, hogy olesó lévén a bor, annak az árából csak oly keveset küldhet neki. Az édes anya halálával a gazdaság

¹ *Schullerus* a maga könyvények anyagát jobbadán a költő hagyatékában talált kézíratos följegyzésekből merítette. Fölhasználta azonban a költő barátainak (*Sachsenheim*, *Schuller*, *Schuster*, *Wagner*, *Ziegler*) szóbeli elbeszéléseit is. *Albert* műveinek könyvészetiileg pontos jegyzéke nincs meg a kötetben; ezt a *Korrespondenzblatt* 1898. októberi száma hozza. Végül megemlézésre méltó, hogy *Schullerus* könyve a költő barátjának és biztatójának, *Dr. Müller Frigyes* püspöknek van ajánlva.

² Bátorságot veszek magamnak, hogy lefordítsam *Albert*nek azokat a költeményeit, melyeket idézek. Úgy hiszem, megérdemelnék, hogy magamfajta műkedvelő helyett igazi műfordító vállalkozzék erre a feladatra.

is rosszabbúl kezdett menni, s az egyetemi hallgató nem kapta meg pontosan havi pénzét. Elmúltak azok a régi szép idők, mikor apjának, nagyapjának Menenius Arippa meséit magyarázhatta, s együtt volt az a családi kör, mely az Arany Jánoséra emlékeztet.

Mindenütt esend, nyugalom van,
Hol ébren tart, hol álomban.
Parasztszoba téli enyhe,
Jobb tenálad oh mi lenne ?!

Öt esztendőös korától fogva a rektor és a kántor taníttatta, s II esztendőös korában került a segesvári gymnasiumba, a mikor már deklinálni tudta a mensát, ha a vizsgálaton belesült is a dativusnál. Ez a gymnasium akkor, a forradalom után élte virágkorát. Következetesebben talán seholsem alkalmazták Thun Entwurfját. Teutsch, Müller, Fronius és a kiténő tanerőknek egész sora vállalkozott a kis Albert képzésére. Politikával keveset törődtek; tudományos eszmények hevítették valamennyit. Az igaz, hogy Albert előtt mind e tudományok közt a mennyiségtan volt a legnépszerűtlenebb. Annál inkább kitént prózai dolgozataival s különösen egyik tanára, *Halbrich* ösztönözte őt ebben a tekintetben. Sőt a gyermek-ifjú költeményeket is írt; 1855. óta ezek a versek már a legkomolyabban figyelembe vehetők. Természetes, hogy a szerelem volt költészetének legfőbb tárgya. De a tiszta, ártatlan szerelem volt ez. A mint maga írja:

„Reád pazaroltam
Minden képzeletem;
Szívemben voltál mindig —
Szívemen sohasem!”

1855 óta *Heine* a mestere; őt dicsőíti még mennyiségtani füzetének utolsó oldalára írt verseiben is. S vele költészete alaphangúlatát nagyon korán eltalálta. „Tavaszbredő” ezímmel ez időben írt versfüzete elég erősen emlékeztet különben *Rückert* „A szerelem tavasza” ezímmű költeménysorozatára is, vagy a *Moltke* „Tavaszbredő”-ára. Versei közt iskolai dolgozatok is vannak, a legtöbbet azonban saját lelkéből vette. A lángész ott csillog mindenütt ezekben a fiatalkori kísérletekben is.

Eleinte, mint a legtöbb ifjú költő, ő is olvasmányainak, kedvelt költőinek hatása alatt állt; 1855 szeptemberében pl. még *Rückert*

„Ursprung der Rose“-ja cseng fülében, midőn megírja „Liebeslust“-ját, mely magyarul ilyenformán hangzik:

Pillangó a rózsza előtt
Szíve baját nem titkolja,
Rózsza meg az ágon ülő
Fülmilének panaszolja.

Fülmile szól erdön, mezőn,
Kicsi szíve majd megszakad;
A költőnek csicsergi el
Azokat a nagy vágyakat.

És a költő fogja lantját,
Hallgatagon, vígan megyen
S megjelenik felhők között,
A legeslegnagyobb hegyen.

Itt egyszerre előcsalja
Húrjaiból legszebb dalát, —
Csodás szava tavasz bájjal
A világon úgy hatol át.

Ugyanazt a gondolatot egy esztendő múlva már nem ilyen dagályosan, hanem inkább *Heine* könnyed modorában fejezi ki, ilyenformán:

Százsorszép.

Rózsát szeret a pillangó
És bevallja ezt neki;
De a rózsza, hejh, a rózsza
A fülmilét szereti.

A fülmile költőt szeret
És szerelemittasan
Leányt csókol meg a költő...
A dalnak itt vége van!

„A mi Albertet Heinehez vonzotta — mondja *Schullerus* — és a mi őt utánzására készítette, mint az előbbi daloeska is mutatja, nem a „nagy, végtelen nagy“ fájdalom, a költött vagy valódi fájdalom érzelmes sohaja volt, hanem a külalak könnyed bája, a szikrázó gondolat és élez, mely Albertben rokon hajlandóságot és gyakorlatot ébresztett; itt azonban oly térre esapott át, a melyen Albertnek a maga egész lelki világához hűtelennek kellett lennie“. Ő, a ki származásánál fogva, mint paraszt fiú, ismerte és szerette a természetet, új mestere, Heine módjára most ezt a természetet is a maga ízlése szerint akarta átalakítani. Heine modorában egész csapat ilyes költeményt szerzett, a miket azonban később, lerázván a Heine jármát, úgy dolgozott át, hogy ismét megnyilatkozhatott bennök az az igaz, közvetlen érzék a természet iránt, mely lelkének alaphangúlatához tartozik. Ime egy kis mutatvány az első időszakból:

A hold, ez a szerelmes
Juhász, botjára dül,
Epedve néz az éjbe:
Halványan, egyedül.

S gyakran, midőn a föld
Álomban szunnyadott,
Szemébe húzza búsan
A felhő-kalapot.

Ezt a dalt föl sem vette később összegyűjtött költeményei közé. Tanúlsígos példája ízlése változásának a *fenyőről* 1856-ban írt verse:

Mondja a fenyő a bükknek:	Mondja a bükk a fenyőnek:
„M'ért örülsz te a tavasznak?	„Levelem újra kinő —
M'ért örülsz a zöld levélnek.	De te még csak meg se' halhatsz,
Ha azok megint elasznak?“	Te szegény fenyő!“

Erőltetettebb a későbbi átdolgozás, mely a fenyőt a meghalni nem tudó Ahasvérrel hasonlítja össze. Körülbelül így:

A fenyő.

A fáknak a levéldíszét	Csak a fenyő maradt meg
Lelopta mind a tél;	S ha zöld se' víg azér' ;
De a lehullt levéltől	Rejtett sziklára vágyik —
A lombja újra él.	Szegény, bús Ahasvér!

Mutatóban még néhány dal lefordítását kísérlem meg s én sajnálom legjobban, hogy az eredetinek szépségét meg sem közelíthetem velük. Ime:

Az ibolya.

Az egeből csendes eső	Most szivárvány keletkezik
Hull alá a völgybe;	Az erdön keresztül:
A esillogó cseppeken át	Földalatti kis virágok,
Nap sugára tör be.	Tavaszi lég rezdül!

Szegfű.

Elmult vihar, el zivatar, —	A könnyen áttörő mosoly
Kiderült az ég megint;	Ilyen, ha elmult a gyász
Csak szemezve hull az eső	És ilyen, ha szívünkön a
S rajta a nap áttekint.	Hít s bizalom átezikáz!

Május.

Virág van itt, virág van ott —	Emitt rózsát hoz a tavasz,
Mindenütt a földtekén;	Ott ibolyát, orgonát —
A ki mindezt összeírná,	M'ért nem lehet a világot
Hólyag nőne ujjhegyén.	Egyszerre karolnom át!

Már ezek a diákkori versek is mutatják a lyrai költő erejét. De szélesebb látkörre, fejlettebb ízlésre az ifjú költő csak akkor tehetett szert, mikor odahagyta szülőföldjét s egyetemre ment. Gyorskocsival 1857. szeptemberében Temesváron át utazott Szegedre, hol

életében először látott vasutat; Pesten át azon ment Bécsbe. Naiv lelkesedés töltötte el az ismeretlen tájak és alkotások láttára. A Gellérthegyről a világ legszebb tájképében gyönyörködött; a lánchídnál nagyszerűbbet nem képzelt egész Európában. Bécs már éppen a legnagyobb csodálkozásra ragadta. Október 2-án útitársával dalolva hajtattott be *Jenába*, melynek egyetemén kívánt tovább tanulni. Valóságos és nemzeti érületének, tudományszomjának itt kellett teljesen kifejlődni. Főkép theologiai tanulmányokkal foglalkozott az egyetemen, a német nyelv és irodalom alaposabb megismerése végett azonban máshova vágyott s már 1858 őszén a *berlini* egyetemre iratkozott be. Egészen új világ tárult eléje, midőn gótúl tanulhatott, a Nibelungenliedről, germán mythológiáról, aesthetikáról, Goethe költészetéről hallhatta a német irodalom és tudomány jeleseit, ha ezek közül Massmann unalmas előadásai egyszer-másszor talán el is altatták. Még többet tanulhatott a múzeumokban, könyvtárakban, színházakban, hangversenyekben.

Irodalmi munkássága sem szünetelt, de bizonyos visszaesést tanúsított. Az alkalmi dalok vagy a jénai „Bierzeitung“-ba írt versei eddigi irányától nagy eltérést mutatnak. A thüringiai erdőben tett pünkösdi útját humoros prózában, versekkel teleszöve írja le, de épp úgy reminiscenciák hatása alatt áll, mint „Helgoland“ czímű dalgyűjteményében, melyben Hamburgtól Helgolandig tett útja benyomásait örökíti meg. Maga mondja az eszményről 1858-ban írt költeményében, hogy ha beérhetné álmodozásaival, a remélt szerenese képeivel, akkor esüggedt madárként kellene visszarepülnie szülőföldre; mert a mit ott álmodott és költött, azt mind megsemmisítette a hideg világ. Könnyedén, játszva nem érhetette el, a mit otthon elképzelt magának; de mint hullák fölött küzdő harczos tör előre, ezélja felé. Nem akar kifáradni abban, hogy a lényegest elválaszssa az árnyéktól. De ha fagyos kezét búcsura nyújtja neki a meztelen valóság, akkor ismét ünneplő ruhájában jőjjön hozzá a Múzsza, segítse őt eszménye felöltöztetésében s építsen barátságos otthont mind a kettejüknek.

1859-ben is panaszkodik („Mein Wunsch“), hogy mint ezéljától eltérített hajós annyi habozás és ingadozás közt rég keresi már az egyetlen biztosat és szilárdat, a hol megpihenjen, kinyugodhassa magát. De még mindig tajtékoznak körülötte a habok s a szigettől

visszasodorják az örökösen hullámzó áradatba, a sohasem szűnő harezba. Hát hiszen az élet nem olyan adománya az isteneknek, hogy a fáról úgy szedjék le, mint az őszzsel megért gyümölcsöt. Olyan kines az, a mit az embernek óráról-órára kell elfoglalnia. Így is jól van. De hogy a harezban sohase hagyja el ereje és bátorsága, a kegyes istenektől mindjárt ép és egészséges ész is kér hozzá.

A naiv szerelem énekese így téved lassankint a világfájdalmas költészetbe. Nem szereti az olyan poétákat, a kik mindig vékonyan énekelnek s olvadékony pillantásokat vetnek. Csak úgy gyönyörködteti a ezithera vékony hangja, ha erős ütéssel mély hang is beledörmög.

Mivel nem remélhette, hogy otthon azonnal alkalmazást nyer, egyetemi tanulmányai végeztével, 1859 nyarán, Bécsbe ment, hogy még egy esztendeig annak egyetemére is eljárogasson s ott, a házi tanítók eldorádójában, magánórák adásával keresse meg a mindennapit. Azonban esakhamar rájött, hogy szüleinek segítsége nélkül itt sem élhet meg. Apróbb nélkülözéseiért eléggé kárpótolta *Roskoff* tanár barátsága, mely rendkívüli hatással volt költői tehetségeinek irányadására s *Porubszky* tanár és pap vendéglátása, még inkább pedig egyik leányának a költő iránt támadt szerelme. Volt gymnasiumi tanára, *Haltrich*, szintén egyre nagyobb alkotásokra sarkalta. 1860-ban az ifjú két versét is ő adta ki először nyomtatásban s még 1859-ben felolvasta tőle a segesvári Schiller-ünnepen egyik költeményét (Schiller és Goethe az alvilágban), mely a százszok előtt először tette ismeretessé a költő nevét.

Shakespeare és Schiller, kinek színműveit Berlinben és Bécsben annyiszor esodálta, most már színdarabok írására lelkesítette őt. 1859 óta egyszerre több tárgygyal is megbirkózott, de a legtöbbet töredékben hagyta. Első drámája, „XII. Károly“, csak évek gondos munkája után készült el. Nagy erő, kitűnő formaérzék nyilvánul benne, de mégis csak könyvdráma maradt.

Még nem készült el vele, midőn 1860. nyarán visszatért szülőföldre, s Beszterezén mint gymnasiumi tanár kezdett működni. Jó eredménynyel letévén theologiai vizsgálatait, a segesvári gymnasiumhoz hítták meg, s azután ott is maradt mindvégig. Édes anyját elvesztette, de veszteségeért esakhamar megvigasztalta *Müller Fri-*

derikával (a mostani püspök nővérével) kötött boldog házassága. Ez időben írt szerelmes versei a legszebbek közé tartoznak. De mégis elég gyakran visszakíváncozott a nagy városba, hol irodalmi sikereket remélhetett. Az itthon maradással azonban kibékítette az a gondolat, hogy szász népe műveltségét jobban emelheti, ha minden irodalmi munkásságát neki szenteli. S *Teutsch* Traugott brassói leányiskolai tanítóval szövetkezve, nem egy irodalmi vállalatot valósított meg. Az igazi szász szépirodalom megalapítása kettőjük érdeme.

Schullerus azonban megemlékezik az úttörőkről is; különösen *Lebrecht*-ről, ki 1776-ban egy regénnyel (*Das unerkannte Verbrechen oder die Merkwürdigkeiten Samuel Hirtendorus*) vezette be a szász irodalmat a nagy német irodalomba. Meleg sorokat szentel *Filtsch*nek, *Seivert*nek, különösen pedig *Kessler* Sámuelnek, ki 1797-ben a würzburgi csatában esett el. Oly keveset ismerünk a szász irodalomból, hogy talán nem találkozik visszatetszéssel, ha hevenyészett fordításban ide írom *Kessler*nek egy *Hölt*yre emlékeztető versét, melyet Schullerus maga is mutatóban közöl. Így hangzik:

A vetés.

Gyöngyharmatos vetés, benned	Rengesz, mint egy aranytenger,
Gyönyörködik a szem	A míg időmultán
És a hajnal bíborában	Aratóknak serege jön,
El-elnéz szívesen.	Mint valami hullám.

Sarló, kasza tégedet
Learatni kész;
Arasson le, míg le nem dönt
A vihar, a vész!

Pár szóval megemlékezik Schullerus a *Heyser* Keresztély (1776—1839.), *Schuller*, *Brecht*, *Schuster*, *Roth* Dániel (1801—1859.) és *Marlin* József (1824—1849.) költészetéről is, melylyel azonban egyik sem teremthetett iskolát. Ez az eredmény a szászoknál *Albert*nek volt fentartva.

Albert 1861-től fogva valóban bámulatos munkásságot fejtett ki. „Herr Lukas Seiler“-rel kezdte meg elbeszéléseinek sorozatát, tárgyát részint a történelemből, részint a mindennapi életből merítvén. A „Dorfschule“ és a „Kandidaten“ a falu, mások (*Traugott*, *Auf dem Königsboden* stb.) inkább a város életét festik. Köszönettel tartozunk Schullerusnak, ki ismertetésökben még a tartalom elmondására is kiterjeszkedik.

Könyvének egyik jól megírt fejezete az, melyben Albertnek az iskolában és a társadalomban kifejtett tevékenységét ismerteti. Albert 1878—1892-ig a segesvári tanítóképző-intézet élén állt, de a gymnasiumi igazgató alá rendelve, úgy, hogy önállóságra alkalma sem nyílt. Csöndesen élt hivatásának, de rendkívüli hatást gyakorolt tanítványaira, kik a leghívatottabb szász költő vezetése mellett hatolhattak a német nyelv és irodalom titkaiba. Minden este eljárt a vendéglőbe is és az „Askalongesellschaft“, mely Scheffellel is levelezésben állott, sokáig bizonyos társadalmi középpont maradt, Albert pedig ennek a vezetője. A kisváros tehát a szellemek szikrázására, vagy legalább ébrentartására is nyújtott alkalmat. Még többet a politizálásra, mely egyidőben Albert költészetét is hatalmába kerítette:

„Szász nemzetem, eljön napod —
Mit hoz reád, nem tudhatod;
De ha borúl, tudd legalább,
Mire kérdd az egek urát!“

Politikai színezetű tárczáit a szászok szintén előszeretettel olvasták, mint általában a társadalmi és irodalmi kérdésekkel foglalkozó ezikkeit is. Irt alkalmi verseket, sőt operettekét is, a melyek nem kívántak másutt tetszeni, mint a szászoknál, néha éppen csak a segesvári szászoknál. Schullerus úgy találja, hogy a költő néha kiesiségekben tetszelgett önmagának s hogy a hazatérése után eltelt húsz esztendő nem mutat valami örvendetes képet. Erejét igen is elforgásolta. S oly sokfelé elfoglalva, még a szászok irodalomtörténetére is gondolt, de csak néhány tanulmányt írhatott. Így 1872-ben Schesäus „Ruinae Pannonicae“ ezimű hőskölteményéről s tíz év múlva a Rosetum Franekianumról. Lyrai költeményeket egyideig csak asztalfiókjá számára készített; így 1872-ben elhunyt legidősebb gyermekére írt szép versei is csak jóval később jelentek meg.

„Járok sötét rengetegben, —
Elvesztettem fiamat;
Hívom, hívom és figyelek,
Hátha mégis hangot ad?“

Oh, de csak a vízhang felel
S aztán csendes a vidék
És a fáról hull a harmat,
Mintha csak könyh hullanék“.

Azonban végre is megvigasztalódik:

„Meváltozol te, én szívem,
Meváltozol, tudom;
Elmúlik itt e földön, el
Öröm és fájdalom.“

Mint tűnnek el, megláthatod,
A mint tovább megyek, —
Miként a messze-kékben
Eltűnnek a hegyek...“

Mint annyiszor, most is a szászok multján elmerengve igyekezett beleélni magát más gondolatvilágba. Ugyanakkor, mikor a magyar nemzeti állam fölélesztésére az első jelentékenyebb kísérletek történtek s mikor szászok és magyarok közt, különösen a hírlapirodalomban, az ellentétek mind jobban kiélesedtek, *Albert* különbséget tett az új magyarok és azok közt a régiak közt, kik a szászokat mint a művelődés jelentékeny tényezőit becsülték. „Ezek — szólt a segesvári népgyűlésen 1882. június 11. elfogadott nyilatkozatában — tudják és akarják is tudni, hogy őseink nem jöttek, a hogy ellenségeink gőgje oly gyakran gúnyolódik, mint hazátlan és segélykérő koldusok e földre, hanem; a magyar királyoktól hívatva, mint szorgalmas, rendszerető parasztok jelentek meg, a kik már első településök alkalmával képesek voltak rendezett községi életet teremteni. A nekik adott szabadságot köszönettel tudták méltányolni; de ezt ezen a földön még csak azután, egy vad természet s egy lakhatatlan pusztá leigázásával kellett elfoglalniok“.

Szász testvéreiben a régi öntudatot akarta ébreszteni, másokban a szászok műveltségtörténeti jelentőségét megértetni, midőn megírta „A flandrok az Oltnál“ című drámáját, mely az Anjouk idejében játszó Schwarzburggal együtt 1884-ben 700 év óta talán a szász nemzeti érzület leghatalmasabb megnyilatkozása. A flandriaiakat műkedvelők a bevándorlás hétszázados ünnepén Szebenben a legnagyobb hatás mellett adták elő.

Míg ebben inkább nemzeti s talán politikai sikerekre vágyott, az eredményen lelkesedve a „Harteneck“-ben már igazi színpadi diadalra törekedett, annyival inkább, mert Schuster Alboin és Rosamundája éppen a flandrok idejében (1884.) ért el ilyes művészeti tekintetben vett drámai sikert. 1886-ra már az ő drámája is ki volt nyomtatva. Tárgyúl, régi kedves eszméjét valósítva, a szász történet legnemzetibb és legdrámább anyagát, Harteneck szász comes tragoediáját választotta, körülbelül ugyanazt, melyet Jósika is feldolgozott „A nagyszebeni királyhír“-ban. Schullerus érdekes párhuzamot von a két költői alkotás és Teutsch Traugottnak 1874-ben írt szomorújátéka, Sachs von Harteneck közt és kimutatja, hogy Jósika egyáltalán nem hatott Albertre, ki nem is ösmerte az ő regényét. Albert darabját különben csak a költő halála után, 1894 június 29. Segesvárt adták elő Binder, Teutsch G. D. és Albert emlék-

tábláinak leleplezése alkalmával. Schullerus (a 172—188. lapon) behatóbb tanulmányt közöl Albert drámai stílusáról s azután diadalának tetőpontján állítja elének a költőt, midőn a szászok őt — Harteneckje után — már mint legnagyobb írójukat ünnepelték. A politikával teljesen szakított azóta, hogy népszerűsége veszendőbe látszott menni, midőn 1887-ben a magyar kormány képviselőjelöltjének programját ő is aláírta. Csak a tanítók 1889. évi nagyszabeni értekezletén győződött meg ismét, hogy politikai magatartása voltaképp nem ártott költői hírnevének s hogy a szászok őszintén szeretik. A most következő nyugalmasabb éveket esöndes költői munkásságban töltötte. 1890-ben összegyűjtve adta ki elbeszéléseit, míg lyrai költeményeiben ifjú kora szelid ábrándjaihoz tért vissza. Hangulatát ő maga rajzolja legszebben a „Máreius“-ban:

„Fölenged és olvad a jég,
Csendben figyel a természet,
Csak a kakas szól messze még
És hirdeti a húsvétet.

Világosak a nagy hegyek,
Vörösfény száll az erdőkre;
Kékben úsznak a fellegek
És csillog a folyam tükre.

Emlékezet ragadt-e meg,
Vagy új remény, új kívánat?
Csak emeli a lelkemet, —
Úgy érzem, szárnya támadt.

A ki csendben álmodoztam,
Úgy figyelek, mint a gyermek, —
A természet beszél mostan
És a földön rá figyelnek.“

De humora, szatirikus ereje is ott van számos alkotásában, legtisztábban talán a falusi történetekben, a hogy verseinek egy ciklusát nevezi. Hutten Ulrichját is csak most készítette el teljesen, majdnem harmincz esztendei fontolgatás és tünődés után. Talán éppen ez okozta a drámai alkotásban ereje fogyatkozását; de mint költői mű, Hutten fölötté áll minden más drámájának. Még javított rajta s költői munkákat végezett, midőn 1893 ápril 21-én hirtelen szívszélhűdés vetett véget életének. Néhány nap múlva felesége is követte őt a halálban. „Ő nála — fejezi be becses tanulmányát Schullerus — sem azelőtt, sem az ő korában senki sem nyúlt mélyebben kora népeletébe. És a milyen örök ez az élet, olyan örök az ő költészete is“!

DR. MÁRKI SÁNDOR.

Malom Luiza.

(I. közlemény.)

Szintűgy átalлом azt írni: Luiza. Hiszen ő magát mindig Luiznak írta. Szülei, rokonai, ismerősei Luiznak hítták. Mintha nem is ő volna, olyan idegenül hangzik: Malom Luiza! Aztán abban az időben az erdélyi nemességnél általánosan divatban volt e kereszt-név francziás kiejtése. Hát mintegy korjellemező is.

A „kék harisnyás“ nők még ma is rossz hírben állanak. Könnyen megesik, hogy nemesak a költői tehetséget akarják elvitatni tőlök, hanem rájok fogják, hogy rossz hitvesek, rossz anyák, rossz házi nők. Nem vitatkozom most erről. Az bizonyos, hogy mind e vádak ugyanesak nem illenek Malom Luizra.

De hadd tartom meg az események sorrendjét! A költőnő apja Malom Zsigmond volt, Malom János borbereki ev. ref. pap és albisi Barabás Sára fia. Iskoláit a nagyenyedi ev. ref. kollegiumban 1810-ben bevégezvén, az erdélyi udvari kanczelláriánál kezdett szolgálni. Eleinte lassan haladt a hivatalos létrán. 1817-ben lett igtató, 1819-ben fogalmazó. Csak 1828-ban nevezték ki főkörmányszéki titkárrá s 1835-ben tanácsossá. Ugyanezen évben nyert nemes-séget is, de már márez. 27-én meghalt. 1819-ben vette nőül Deésen Simó Rózát, farezádi Simó Ferenez és telegdi Róth Róza leányát. E házasságból született egyetlen leányuk, Luiz, 1821-ben.

A szülők a mily rendkívül szerették gyermeköket, ép oly kiváló gondot fordítottak nevelésére. Nem is vezett kárba igyekezetök. Luiz igen derék nővé fejlődött.

Nem tartozott a kikürtölt szépek közé. Magas, úgy látszik, kissé csontos termete volt. Magasságával maga is tréfálkozik. 1845-ben anyjával egy kis útazást tesz. Augusztus 13-án Deésről indulnak el. Kolozsváron át útba ejtik Tordát, Enyedet, Fehérvárt, Szászsebest s a szomszédos helyeket, Szerdahelyt, Vajda-Hunyadot s szept. 4-én érkeznek vissza Deésre. Kedves útleírásában (Kézirat

az Erdélyi Múzeum-Egylet könyvtárában) elmondja, hogy Fehérvárt a table d' hôte-nál egy tábori pappal kerültek össze. Ez a feszes modorú ember tetszett magának katonásstilú komázásaiban. Malomnének azt mondja, hogy úgy sines fia, a kit katonának beadhatna, csináljon gránátost a leányából, hiszen jó magas s az ezredben épen a leg-szebb gránátos meghalt.

Homloka is széles, magas. De esodálatosan szép nagy kékszeme s dús szőke haja volt. E mellett választékosan, finom ízléssel öltöz-ködött.

Anyja maga is tüzről pattant kitűnő gazdasszony lévén, leányát minden házi dologra megtanította. S nemesak értett mindenhez, hanem dolgozott is mindent. Ő tartotta rendben a házat, ügyesen forgatta a főzőkanalat s kedyyvel úzte a különböző női munkákat. Különösen kedvelte a fonást. Akkor különben is nemesak ő hitte, hogy „magyar lánynak orsó, guzsaly, motolla, fonókorék legelső kelléke“.

Úti jegyzeteiben kedvesen írja, hogy Szerdahelyen a fogadóba szorúlva, unalmában kötéshez kezdetett. A fogadós, egy *tisztán öltözött* oláh, megjegyezte: Hm! itt is dolgot vesz elé a kisasszony, hogy tetszhessék. Természetesen! felelte Luiz nevetve. Szászsebesen gyönyörű-séggel nézeget meg apróra egy takácsműhelyt, a hol kitűnő kamukát, patyolatot szőnek és sok a megrendelés. Nagy-Disznódon meglátogatja a posztógyárat, Kis-Disznódon a szalmakalapgyárat, Orláton a papir-és gyapot-gyárat. Érdeklődéssel tekinti meg egy disznódi szász parasztház belsejét. Jól esik, hogy mindenütt a gondos gazdasszony keze nyomát látja s így szól: „Az egész bútorzat a falusi köznép egyszerű igényeire s elhivatására emlékeztet s mégis oly valódi jóllét s ajánló kényelmes vagyonság tűnt ki belőle, minőt sok fenhéjázó armálisos nemes, nemzetes és vitélő úrnál hiában keres-nél“. Nagy kedvteléssel járogat, nézeget körül a szebeni piacon. A csendes, munkás, házias életről való felfogását jellemzi, hogy govásdiai ismerőse családi körét látva, így írt:

„Ily elzárt hegyek közt is lehet boldogság, még pedig józan elveken épült, mulékony ábránd nélkül való boldogság!“

Az már inkább művészi temperamentumához tartozik, hogy szeretettel s műértő jelességgel himzett. Ez volt az ő színes szálakkal dolgozó festészete. Többször hallottam ahhoz értő emberektől egész

lelkesedéssel emlegetni egy jeles himzését, illetőleg egy hajmunkát, mely Vajda-Hunyad várát ábrázolta. Műértékéből semmit sem vonhat le az a *ma már* köztudattá vált igazság, hogy a himzésnek más a feladata, mintsem hogy a figurális festészettel versenyre keljen. Az Életképek nekrológ-írója (1847, 14. szám.) azt mondja: hogy ha nem esalatkozik, e munka Döbrentey közbenjárására a pesti iparkiállításon is megjelent.

Tán úgy a maga számára rajzolgotott is. Minden esetre érdekelte a képzőművészet. Szebenben megnézi a Bruckenthal-féle képtárt. Feje szinte szédül a sok kép láttára, melyet — mintegy hús szobán keresztül haladva, — egyszeri futólagos megtekintésre alig lehet szemügyre venni. Őt magát is meglepi, hogy nagy műértelem nélkül is mint ráakad az ember a javára. Ez a valódi becs és nagyszerűség hatalma! mondja. S elragadtatással nézi Murillo madonnáját. Fel birja fogni az igazán szépet s önállóan és helyes érzéssel ítél.

Szerette a színházat s az előadásoknak szorgalmas, hűséges látogatója volt. Szebenben is rövid ott időzések alatt elmegy a színházba. Úti jegyzeteiben elmondja, hogy a szebeni színház szűkebb s kisebb ugyan a kolozsvárinál, de az előadásokra jobban be van rendezve és mindig tele közönséggel. A gépezet hasonlíthatatlanul jobb a kolozsvárinál. Kolozsvárt, kivált mikor vendégszereplők jönnek Pestről, van egy pár jobb színész. De soha sincs az az egybevágó, kerek előadás, mint e német társaságnál, hol mindenik színész igyekszik helyét jól betölteni s tisztán, érthetőleg beszélni. De szavalatuk modorosnak tetszik. Hanem botránykozttató hanyagságok nem fordulnak elő.

Kitűnően zongorázott, orgonált és énekelt. Az Életképek nekrológ-írója azt mondja: a zongorán oly tökéletességgel játszott, hogy maga Liszt is meglátogatta s gyönyörrel hallgata játékát. *Szerelmem* című rajzában (Nemzeti Társalkodó, 1840, I. 14. sz.) azt mondja, hogy a zongora az ő szerelme. A hangversenyeknek állandó szereplő alakja volt. Jótékony czélra gyakran énekelt. Szebenben elment az operába is. *Zampá-t* játszották. Dícsérettel szól az énekesekről. De — folytatja — a mi a zenekart illeti, az szinte „toute, comme chez nous“, mert mindenki igyekszik hallatni magát, de fülsértő kikszeket még sem igen hallhatni, noha (mint újra nálunk) igen kevés próbát tartanak itt is.

Ha nyaranta nagyanyjához rándult Deésre, gyakran gyönyörködhettek a ref. templomban szép orgonajátékában. S akárhol

fordult meg, ha szerét ejthették, kérték, hogy orgonáljon. A vajdahunyadi vár kápolnájában is orgonálni akart, de kísérei nem tudtak a vonó szíjjakkal bánni s fülhasító hangok fűtyöltek ki az öreg orgonából.

Értett latinúl s beszélt a magyaron kívül németúl, francziáúl, angolúl, olaszúl s bizonyosan oláhúl is. Szó sincs róla, idegen nyelvek tudása magában véve még nem tudomány, nem is műveltség. Az idegen nyelv csak eszköz a tudomány, a műveltség megszerzésére. Ám Malom Luiz felhasználta a nagy kultur népek nyelvét. Olvasta a világirodalmi remekeket, fejlesztve rajtok ízlését, kedélyét, jellemét. Széleskörű alapos ismeretekre tett szert. De a tudás nem törülte le lelkéről a nőiesség zománezát, üde báját. Egész lényén valami megkapó kedvesség ömlött el. Egyszerű, fesztelen társalgása mindenkit lebilineselt. Mintha maga semmit sem tudna szellemi előkelőségéről, olyan szelíd, olyan szerény, gyöngéd.

Szerette a bálokat is s helyzeténél fogva eljárógatott oda. De főként a szellemes társaságokat kedvelte. Megismerkedett a kezeügyébe eső írókkal s azok társaságában legjobban érezte magát. Igen szíves baráti viszonyban volt Mike Sándorral. Mike (sz. 1795. jan. 27.) 1819-ben lett az erdélyi főkormányszéknél *tiszteletbeli* írnok s csak 1830-ban valódi napidíjas. De 1833-tól kezdve már a levéltárhoz osztották be, hol 1837. febr. 3-án lajstromozó, 1843. máj. 24-én levéltári aligazgató lett s a történeti kutatás terén kiváló érdemeket szerzett.¹⁾ Neki gyakran írogatott levelet, kedves ezédelüket, pedig rendszeren egy városban tartózkodtak. Különben is a levélírás szenvedélye volt. Maga írja: „Gyönyöröm a levélváltás; örül az ember ha látja, hogy a távollévők sem felejtik el; s levelet írni épen annyira szeretem, mint kapni“.

Ki tudja, hány érdekes levele maradt fenn, s lappang valahol! Én csak az atyai barátjához, Mikéhez írottakat olvashattam. Mindenkiből vonzó, szeretetreméltó kedélyesség ragyog ki. Azt mondják, hogy erdélyi embernek általában jellemzetes tulajdonsága a kedélyesség. Az bizonyos, hogy Malom Luizban a kedélyességnek bő forrása esörgedezett. Legyen szabad leveleiből egy pár helyet idéznem. Deésről írja Mikének: „Nem soká bemegyünk. Aztán illő szertartással

¹⁾ Lásd Szabó Károly szép emlékbeszédét Kisebb történelmi munkák.

fogadjanak! népség, katonaság, zászlós czéhek és iskolagyermekek mind kirukkoljanak s triumphporta legalább pityókából legyen! A pityókától úgy is mostanság kolerát kapnak az emberek, tehát étel helyett díszítménynek kell használni!“ Máshelyütt: „Egy pár fein pizstrágnak itt nálunk az a furcsa szeszélye van, hogy Mike Sándor által akar megéttetni; sőt ha más evéséhez akar fogni, csapkodik s Mikét kiált; a pinezébe tettük s onnan hallanak fel sohajtásai. Ha tehát kegyed ma este ide nem jó, hogy megegye, desperálnak a pizstrágnok s lelkén lesz — érti?“ Valaki azt mondta: Valamennyi férfi egytől egyig egy garast sem ér. Malom L. azt feleli rá: Ha legalább egy sustákat nem ér a teremtésnek úgy nevezett ura, én bizony szitából is paizst csinállok Ámor úrfi nyilai ellen.

Úti jegyzetei is tele vannak efféle kedélyességgel. Így mikor kedves komikummal sóhajtozik egy szegény döbleczen, a mely veszedelmes helyzetben lóg a patak felett. Szebenbe érkezve, régi zongoramesterét óhajtotta látni. Elküldtek érte, de nevöket nem üzenvén meg, a művész nem jelent meg. Ekkor a vendéglóstól kicsikart bejelentőlapra rá írta: Angekommen: Ludmilla und Ursola, incognito. Stand und Charakter: Vergessene Jungfern. Gebürtig aus Katzenellenbogen. Beschäftigung: Pflastertreten und Maulaffen feil haben. Pass: von Niergends, denn sie sind durchgelaufen. Reisen nach Amerika. Ezt a vendéglős elküldte az illetőnek, avval az üzenettel, hogy a hölgyek ismeretségére hivatkoznak és szállásba esakis úgy fogadhatja be őket, ha a zongoramester jót áll érettök. Miesoda kalandornők lehetnek? — kiáltott fel bosszankodva, az elferdített írásra rá nem ismerve. Vagy miféle bolondot akar belőlem csinálni a vendéglős? Oda ment nagy-gyorsan és betoppanva elhült bámultában, majd hangos örömben tört ki.

Mikor Piskiről Vajda-Hunyadra útaztak, tréfásan jegyezte meg: Elgondolám, hogy noha a természet mindenben nagy és dicséretes, nem Mac Adam, útat csinálni nem tud; egyéb művei utánazhatatlanok.

Milyen kedves, szeretetreméltó leány volt, mutatja az is, hogy Szébenben az apáczakolostort meglátogatván, mater Rózália annyira megkedvelte, hogy elbúcsuzás után lakására emlékül szent képecskét s kiezifrázott tojásokat küldött, jóságos, kedves sorok kíséretében.

Szeret apróságokkal kedveskedni ismerőseinek. Mikétől egyszer

más számára kér könyvet s avval végzi ezéduláját: „dixit, vagy dietum — hogy mondják? Elég, hogy ha kegyed megteszi e jóságot, egy roppant jutalom vár magára, mit meglát, ha ide jön“. S e jutalom: egy házi szöttesből készült köntös maradéka, egy mellénynek való. Kisebb útazásai közben, pl. a bujturi (Hunyad m.) kirándulás alkalmával, esigákat, kövületeket gyűjtögetett, vagy más apróságokat vitt ismerőseinek s kifogyhatatlan volt úti élményeinek kedves elesevegésében. Az orlái papirgyárban nagyapjának egy öles nagyságú írópapírt kér s viszen haza meglepetésül.

Különben is anyai nagyapját gyöngéden szereti s ha vele van, gondoskodik szórakoztatásáról. Élénk érdeklődéssel kíséri Mike Sándor kis leányát, Rózát, ki Szatmárt van nevelőben. Hallja, hogy jól tanul s nagyon kedvelik; öröme telik benne.

Nemesak író, hanem irodalompártoló. Barátaitól is gyakran kér olvasmányokat s jó ízléssel, helyes ítélettel nyilatkozik róluk. A Magyar Titkokról pl. egy helyütt így szól: „Nagy Ignác, mint termékeny író, úgy látszik, igen siet kiadásaival s némi ismétlések és gyengébb részek kigyomlálására kevés gondot fordít. Én azt tartom, egy ember, kinek gyermekei vannak, tartozik azokat egyformán szeretni; de nem úgy képze szülöttit, az eszméket. Ezeket, ha nem jók, bátran kiküszöbölheti, megölheti. S minden író szeretnék arra venni, hogy semmit ki ne adjon, míg jól meg nem rostálta, ki nem tisztogatta, meg nem érlelte művét“. A *Falu Jegyzője*-ről meg azt mondja; „Nekem nagyon tetszik, hogy szinte azt hiszem, a legjobb magyar regény. Stylje oly szép, humoros s gondolatai oly érett s világos észre s jó szívre mutatnak“.

Komolyságáról s megbízhatóságáról tanúskodik, hogy a tudós Mike többször felkéri faluzásai közben geneologiai adatok gyűjtésére s e megbízatásnak örömmel és pontosan felel meg.

De a vonzó nő minket leginkább mint költő érdekel. Írt kötött és kötetlen alakú költői műveket.

Versei szépen összeírva, megvannak az Erdélyi Múzeum könyvtárában, hová Mike Sándor hagyatékából kerültek. Olvasásuknál nem kell feledni, hogy e gyűjtemény 15 éves korában írt költeményekkel kezdődik s mikor meghalt is 26-ik évében volt. Ne gondoljunk itt Petőfire, a ki 26 éves korában esett el, költészete teljes fényében ragyogva! Ne gondoljunk más költőkre sem! A nő fejlő

dését ma is, (hát még akkor!) nagyban akadályozza, hogy kevés őszinteséggel, nyíltsággal találkozik. Nem veszik komolyan s csak üres bókokat hall, a mitől ugyan nem lesz okosabb. Rosszúl magyarázott, idétlen udvariasság.

Medgyes Lajosról tudom, hogy Malom Luiz verseire némi megjegyzéseket tett.

A múzeumi kézíraton látom keze nyomát. S kezemben van Malom L. Medgyeshez írt két kis czédulája. Küldi verseit s szigorú, őszinte bírálatot kér. Az ő tanácsára akarja kijavítani. De Medgyes 1844. tavaszán ment Deésre s mindössze nem sokszor találkozhattak, mikor Malom Luiz éppen nagyapjánál időzött. S bár Medgyes szókimondó ember volt, mégis némi tartózkodással lehetett e nővel szemben s tán elfogúlt is volt iránta. Malom Luiz költeményeiben felötlő, hogy nem tud verselni. Költeményeinek rythmusa, rímei gyengék. Úgy látszik elméletileg sem ismerte a verstant. Egyik dalában azt mondja :

Dalom szabályokat
Nem tud tekinteni ;
Az ihlet lánczokat
Nem bírna hordani.

Csakhogy neki úgy látszik, nincs meg a *ry'hmus-érzéke*, amely a tudást pótolná s a szabályt megvettethetné. Ez különben érdekes jelenség. Vörösmartyról mondja találón Gyulai, hogy a nyelv zenéjét senki sem érti jobban nála ; a gondolatnak nemesak méltó kifejezését találja meg, hanem hangját, dallamát is. Vörösmarty nem értett a zenéhez, énekhez, nem is volt érzéke hozzá. Malom Luiz kitünő zenész, de a vers zenéjét nem érzi. Medgyes nem egyszer figyelmezteti rímeli, rythmusbeli fogyatékságaira. (*Hiában, Honom, Változás*). Majd, hogy nem lehet az értelmet átvinni egyik sorból a másikba, így :

Azt képzelni, birtokomban
Vagy.....

Nem szabad azt mondani: arany szög hajad, inkább: aranylő hajad, mert szög = sötétbarna. Mért mondja, hogy úgy dalol, mint hangászat? Hiszen nem a hangászat dalol, hanem az ember. (*Dal, Little Tamás után*). Figyelmezteti egy-egy homályos, kevésbé érthető

helyre. (*Mi az igaz szerelem? Leányka tavasz dala. Mare pacificum. Korán elhunyt barátnőm halálára*). Némelyiket új átdolgozásra ajánlja. (*A csajkás. A hatyú*). Vagy kihagyandónak véli. (*Az ismeretlen ország. Egy gyermek sirjára*). Medgyes alapjában helyesen jár el. Nem akarja megváltoztatni költői egyéniségét, a saját maga képiére teremteni, mint a hogy Dukai Takács Juditot (1795—1836.), a Malvina néven írogató költőnőt, Horváth Elek praeceptor-sága tönkre tette. De úgy látszik, csak futólag nézhette át a költemények egy részét; nem mond eleget. Néha meg exaltált udvariasságokban tör ki: mi szép! (*Hála*), remek! (*Leonie, Emlékkönyve, I . . . -hoz*), mennyei! (*A titok*), isteni! (*Csillagokhoz, Az ifju s a patak*), istenek lehelle! (*Viszhang*.)

Nemesak nem volt, a kitől a fiatal költő útmutatást vegyen, de egy-egy alaptalan, esípós megjegyzés el is keseríthette. Úgy látszik, egyéni tapasztalatok rajza *Az elhíttet génie*. (1840. május.) A kis lányt, mikor még bábbal, fakutyával játszott, magasztalták, hogy tudós, génie. Nagy jövőt jósoltak neki. Diesérték énekét. Minden szavát széthordták, mint elmésséget. Elhitte maga is. Írni kezdett. De mikor már emyire ment, kezdték susogni, hogy jobb lenne szitalnia. Ő nem hallgatott rájuk. De megadta az árát. Földhöz vágta a Pegazus.

Népdalokkal kezdi pályáját s e műfaj szeretetében mindvégig megmarad. Kisfaludy Károly és Czuczor voltak mesterei. Már serdülő leány korában hallotta a „Dochia eu septe cojoc“ mondáját s feldolgozta. Ez oláh mondáról *Baba Dokia* czímen bővebben ír Marieneseu Athanáz dr. (*Ethnographia*, I. 137. lap.) Maga írja úti jegyzeteiben, hogy mikor a Retyezátot először megpillantotta, mindjárt Dotyicza jutott eszébe, ki a Retyezátra igyekezve hét kozsokot vett fel, hogy meg ne fázzék. De valahányszor a nap felsütött, egy-egy kozsokot levett s mire felért, a helyszínén megfagyott. „Én ezt — folytatja — legelső próbatétül s a tárgy jókora eltorzításával versekbe fűzém, előbb németül, később aztán saját nyelvemen; de egyik sem leve sikerült költemény“.

Malom Luiz nem élt a nép közt, de jó megfigyelő képességgel elleste a jellemző vonásokat. Bele tudta élni magát a nép kedélyvilágába, felfogásába. Csak a népies nyelvet nem találja el mindig, éppen mint mesterei. Egyik dalában, (1836.) a búbánatos leány

meghalt kedvesét sírátja. Másikban panaszkodik, hogy megesalta szeretője. De vigasztalódik; szert tesz ő még szebbre is.

Aztán majd a kunyhóba,
Összegyülünk fonóba;
Orsó-kapóm lesz nekem,
Új, ügyes, szép kedvesem.

Vagy idyllikusan rajzolja a boldog szerelmet (1838. július).
Máskor (1840. jul.) meleg érzelmességgel szól:

Te mondtad-e, vagy álmodám,	Hogy legalább álmot lássak
Hogy szeretsz engem Rózsikám?	Arról, mit oly rég óhajtok.
Óh, ha mondtad, mondd még egyszer,	Jaj, de félek, ha álmodom,
Hagyd azt hallnom sok ezerszer!	Végképpen majd elaluszom.

Vagy ha álom csalogatta	Nem lesz kedvem felébredni,
Lelkemet és meg nem adta	Nyitott szemmel mind azt látni,
Ég, hogy szeress engemet,	Hogy nem szeretsz engemet,
Behunynám a szememet:	Szegény, szegény fejemet.

Vagy a leány eldalolja, hogy vadászok mentek erre el; egy rá nézett, szíven találta szemével (1841. jan.). Más dalában (1840. okt.) a jómódú legény boldogságának s a jó leánynak, jó gazdasz-asszonynak, kedves rajzával találkozunk. Csak az utolsó verszak tréfája nem illik az egész költemény egyszerűen komoly hangjához:

Hidd el, Rózsám, szeretlek,
Szerfelett megbecsüllek!
S hogy el hidd, hogy szeretlek,
Minden nap majd megverlek.

Más helyütt (1845. jul.) a boldog leány szerelméről énekel; a viláért sem adná a piros szalagot, Pista ajándékát, hát még Pistát magát! S úgy végzi komikus naivsággal:

A hány leány, anyám mondja,
Mind csapodár és mind csalfa.
Ha Pista csal, sok a sok!
Pácese bune! meghalok.

A népdalok közt van (1838. máj.) legismeretebb dala is:

Zöld mezőben van a fa,
Kedvesem ül alatta.
Távol állok, és csak nézem,
Hogy szeretem, mélyen érzem.

Óh mi boldog az a fa!
 Hüti, védi árnyéka.
 Jót tehet, én nem ő érte,
 Ki örökre szűm kedveltje.

Virág könnyet sír a fa,
 Szép hajára hullatja.
 Forró könnyim porba hullnak,
 Fájdalmim csak bennem dúlnak.

A múzeumi kéziratban két versszakkal több, de a birtokomban levő, szintén a költő kézírásában a dal csak ennyi s tán így takarosabb is.

Több költeményének ezíme egyszerűen: dal. De ezek is nagyob-
 bára népdalok, vagy legalább helyzetdalok. Nyilván való pl. ebből:

Domb aljában széjjel szórva
 Szép falucska tanyái.
 Ott a téren szőlőskertek
 Böven termő zöld fái.

A faluban egyház tornya
 Emelkedve díszesen,
 Egyház mellett zindely-födte
 Lak, kitűnve ékesen.

Itt folyócska virágpart közt
 Folydogálva esőndesen;
 Erdőláncz túl, elterülve
 Szellőjárta hegyeken.

És a lakban barna lányka,
 Virágoknál, szebbnél-szebb.
 A gyönyörű kies tájnál
 Elvarázslóbb, kedvesebb.

Ah, ha látnék ilyen tájat,
 Ilyen lánykát valaha!
 Lakni vágnám egyház mellett,
 S onnan el nem, nem soha.

Ilyen még a *Csajkás dal* (1838. ápr.), a csajkás ábrándos éneke, hogy vigye esolnakja messzire; csak ott lesz öröm, a hol őt feledheti. A *csajkás* című (1838. aug.) másik, symbolikus elemektől áthatott dala. Más helyt (1839. jun.) egy leányka szerelmi epekedése. A *lányka fohásza angyalhoz karácsonykor* (1840. febr.) címűben azt kéri a lány, hogy ne teljesítse az angyal hiú ábrándjait, csak ha lelke jót kér, akkor hallgassa meg imáját. Ne hozzon neki czifra bábot, aranyos játékot, karácsonyfát, balga fényt, hanem egy rokon lelkű lényt.

Nem kívánok nagy szerencsét,
 Nem sovárgok hírt s nevet;
 Egyszerű csend és boldogság
 Kielégít engemet.

A *te szemed* (1844. jul.) szintén helyzetdálnak látszik, a kedves diésérete. Ilyen a *Csapodár lány dala* is (1845. aug.).

Úgy látszik a népdaloknak, a sok úgynevezett dálnak meg

helyzet dalnak az is volt a czélja, hogy a költő szerelemről énekelhessen. A sejtés vonzotta, a képzelet ragadta a szerelem világa felé. De magának nem lévén még való érzelme, sejtelmes vágyait, képzelme szivárványszíneit ilyen dalokba szőtte. Még mint okos leány arra is gondolhatott, hogy ha a képzelem e játékait való élményül tünteti föl, majd ha eljön az igazi, a kit valóban szeretne, a ki valóban szerethetné: mit fogna majd szólni a Cupido nyilától annyira összelyuggatott szívhez? Hiszen még férfiak is, a kiknek több szabad, megakadnak olykor régiebb verseikkel. Kisfaludy Sándor ehhez-ahhoz írogatott verseit, mikor megnősült, átidomítgatta, egyeztetette, hogy mind *Lizához*, mind *Lizáról* (*Szegedi Rózáról*) szóljanak. Könnyen tehetette, nem jelentek volt meg elszórtan a lapokban. Mégis, mikor későn, a költő halála után, rájöttek, Toldy avval vádolta, (esupán ez alapon) hogy nem is szerette feleségét, csak jó partienak tartotta. Petőfi nem végezhetett ilyen egyszerűen. Ő, mikor megismerkedett Szendrey Juliával, mintegy visszaszívta régiebb szerelmi dalait:

Költői ábránd volt, mit eddig érzék,
Költői ábránd és nem szerelem!

De később Malom Luiz is egyénibbé válik. Az *Ébredés*-ben (1840. máj.) még csak az ideált rajzolja, hogy milyennek képzeletben a férfit, a kit szeretni bírna. De érzik az igazi szerelem heve a következő (1841. jan.) dalaiban:

Eltávoztál, szerelmem, életem,	Nélküled nincs eszmém, nincs ihletem,
Magamra itt hagyál;	Nélküled elhal szellemem;
S midőn most érzem veszteségedet,	Nélküled nincs vallásom és hitem,
Látom, beh mindenem válál.	Csak árny e szép világ nekem.

De megjössz újra és napom kelend,
Tündöklőbb lét nyílik nekem;
Azt képzelendem, túlvilági fény
Vakítja rögtön el szemem.

De szerelme nagy keserűségek forrásává vált. Még ma is korai, e convulsiókat a nagy közönség elé vinni. Sala Samu alsószováti birtokost szerette. Csalódása ejtette bánatba. Mikor meghalt, az volt bizonyos körökben a hit, hogy megmérgezte magát szerelmi bűjában.

Az erdélyi Érczhegység déli felének őskori védművei és legrégibb lakossága.

(II. közlemény.)

III. A Gyógyvölgy hármasszirtrepedésének védelmi szerepe az őskorban.

A dévai és aranyi ősvárak nyilvánvaló rendeltetését a kisbányai szirtszorost délről fenyegető invasiók elhárítása képezé s a felsorolt crössségek concentricus gyűrűzete illusztrálja azt is, hogy az Érczhegység legfontosabb útvonala Kisbányának (ma Boicza) irányult.

Ezzel azonban majdnem egyenlő fontosságot tulajdoníthatának az algyógyi völgynek is, mint a melyhez a szászvárosi víz mentén egyenesen a romániai határhegységen át ma is sok használt ősvény forgalma fűződik s a mely völgy éjszakra Zalatnának folytatódik, s így az *Ompoly* és Aranyos, de egyúttal a Fejér-Körös vízválasztójának is a legsebezhetőbb pontjait tárja fel.

A rómaiak *Germizara* várának már a neve is régibb eredetre vall s nem lehetetlen, hogy az éppen *Algyógy* és *Csigmo* határáúl szolgáló *Törökvár*, mely egy előrerugó hegyfok lemetzéséből alakult, a Kr. e. évszázadokból veszi eredetét. Ettől 3 kilométernyire északra az Algyógyról Feredő-Gyógyra vivő útban, épen a *Kőalja* kaptatójánál fogad az a mésztufa magaslat, mely az egész vidéket a Gyógyvölgy torkolatával együtt dominálja.

A Kőaljának délre tekintő s a vasútról is észrevehető homlokzatában több kisebb barlang alakult ki s a mint ezek egyikét Hunyadmegye feledhetetlen emlékü jótevője: gróf Kuun Kocsárd sírkamrájává 1875-ben átalakították, ott olyan díszítésű edények kerültek (több kőszekereze, egy bronz-fibula öntésére készült minta és jelentékeny konyhahulladék mellett) napfényre, hogy Hampel József legújabb elméletével a bronzkori ember egyik szikla-otthonát bátran oda helyezhetjük. Ezek a települések a sziklafokok mindenikén fel

a hévizekig ismétlődnek nyilvánvaló tanubizonyságául annak, hogy ezt a könnyen védhető s a közel *Csigmo* barlangjaival (többi között a *Beserieuca* barlangjával) is közlekedő fensikot megszállották valahatosi tetradrachmák, avellonai- és dirrachiumi érmek is jelentkeznek itt olykor-olykor, melyek már a historiai időkből, de még mindig a Kr. e. IV—II. századokból képviselik e mésztetők hadászati szereplését.

De Algyógyról 5 km. felfelé Bózesnél úgy elzárul a völgy, hogy csak három szűk repedésen juthatunk az előnkbe táruló mészfalazaton át az Érezhegységhez. A nyugati szoroson Mada-Balsa között áthatolni mind e mai napig alig lehet. A középső völgy alig 5 km. Erdőfalvánál ismét úgy elszűkül, hogy *Glodig* még gyalogosan sem hatolhatunk át. A járási út tehát kénytelen Balsához, a nyugati völgy felső kapujához esatlakozni, honnan már tágasabb völgyet követ. A keleti völgy mindjárt a szomszédos *Bakonyánál* szűkülni kezd s „Tál“ („Blidar“) nevű öblözeteivel vezet fel a *Kőköz* sziklaszorosáig (Intre piâtra), hol a szirttek közt meredeken kapaszkodunk ki az oly regényesen fekvő *Cseb* szétszort házesoportjaihoz.

Itt 1848 előtt Hunyadmegye akkori nagyalmáisi szolgabírája nagy fáradtsággal építtetett volt utat s azt 1852-ben a Bach-korszak emberei is megújították. E költséges sziklaút azonban a sziklák közt elpusztult s csakis gyalog vagy lóháton juthatunk a Zsidóhegynél az Érez-hegység déli nyulványán át *Zalathnának* az Ompoly-mellék aranybányáihoz. Az Érezhegységet tehát Balsától Erdőfalu-Bakonyán át északkelet-délnyugati irányban valóságos sziklafalként övedző mészvonulat eme hármas sziklaszorosából főleg a 690 m. Plesia mike tető és a 712 m. Plesia marenak helyenkint 400—500 méter magaságú megmászhatatlan meredekjei közé ékelt *mádai* szirtszoros a legkisebb áradásnál járhatatlanná válik s épen azért közlekedésre ma sem használható. Még biztosabb és megközelíthetlenebb menhelyet szolgáltatott azonban a sziklaszorosokat elváltató magaslatok. Így Mada-Erdőfalva közt a *Dosu-Mezi* (Mádahát) *Erdőfalvánál* a (Pilis) Plesa tető stb.

A mádai sziklaszoros azonban felső nyílásából *Piatra Sincosului* szikla repedésen át a nagyági hegység felé s azoktól délre a Marosnak egyenesen Déva felé nyújthatott összeköttetést. Eme mellékszoros hasonnevű barlangjából egy értékes bronzlelet kallódott el; de azért

a Balsától keletre a hegylejtőkön észlelhető konyhahulladékokkal, valamint a szomszédos *Vojának* épen a kolozsvári múzeumban látható bronzleletével együtt fontos útjelzőnket képezi s azt is elárulja, hogy a mint napjainkban Balsa-Nagy-Almás-felé vezet a közlekedés, akkor is ezt az irányt követhette a vidék circulatioja.

A máda-balsai szirtszorosnak tehát csakis felső szakasza játszhatott nyomatékosabb szerepet, mint a hol alig 20 kilométer távolságban találjuk a *Pojana, Tekerő, Nagy-Almás* felett évezredek óta bányászott *Fericseltető, Magyarok hegye* (Dealu Ungurilor) aranyteléreit. Dacia őstörténetében ez a völgy annival jelentékenyebb lehetett, mivel az itt szóban levő hármas *sziklakapu* középsője is ahhoz esatlakozott, s épen ez közvetítette a Gyógyvölgy akkori forgalmát. Ez az út Erdőfalván alúl ütközik a *Tyeja* (szoros) nevű szirtszorosba; de azt egy kis nyereg segítségével még elkerülheti. Épen azért ezen a kis kaptatón fordult meg a felső vidék sorsa, vagyis ebben birták az egykori tulajdonosok aranyvidékünk igazi kulesát. Azért nemesak a Tyeja szoros jobb falának terjedelmes barlangüregét (gr. Kuun Koesárd barlangja) vették birtokukba, abból a kisbánya-karácsonyfalvi-szoros Balogujához hasonló menedékhelyet formálva; hanem a balparti sziklafokon a Ceteeju mesterséges *fellegrát* is megépítették. A bronzleleteiről s egyéb régiségeiről nevezetes 50 meter hosszú Ceteejáról sziklába vágott ösvény szolgál a Zsudele nevű előfokhoz, hol ezen a vidéken nem mutatkozó s csakis a Strigy mellől származható cerithium mészből faragott kockaköveket találunk annak jeléül, hogy ott egykor bejáró kapu vagy védő bástya emelkedett.

Erdőfalvánál épen csak annyi hely kínálkozik, mennyi a kis falueska elrejtésére elégséges s fennebb is még egy sziklaszoros szakítja meg azt a mészyonulatot, mely az előbbtitől északabbra Cseb felső részétől egészen Kis-Almásig, valami 10 kilométernyire elhatol. Ezen a Muncsel nevű sziklatetőn jellemző eserepeken kívül egy melaphir kőszekerezében találtam meg azon őrállomás nyomát, mely innen délnek ki a Maros terére áttekintést nyújtott. Villongós időben e terjedelmes magaslat képezhető a völgylakók mentsvárát s egészen a kisbányai Magurákhoz hasonló szerepet játszhatott az idevaló hármas szirtszoros védelmében.

A *Muncsel* meredekjében mutatkozó barlangok s különösen a *Barlangszikla* (Piatra Pestere) szintén lakva voltak s a *vágó, szuró* és

űtő szerszámokat nemcsak az itt bő választékban talált *calcedon*-félésegekből, hanem a déli Kárpátok kristályos pala-kőzeteiből is formálgatták.

A keleti sziklaszorosba *Bakonya* és *Csebnél* ismétlődnek az őstelepek s ily módon a hatalmas mésztérület kitűnően értékesítve vala az aranyhegyek védelmére.

Az így bemutatott Mada—Erdőfalva—Cseb közti sziklaerődöknek a Maros felé sorakozó külső védműveit *Nyirmező* és *Homoród-Bokaj* mögötti *Bulbuknál* találjuk meg, a honnan esízolt *kőfejszék*, *vésők* jutottak a szászvárosi ev. ref. Kuun-collegium gyűjteményébe. E telepeken mutatkozó őskori agancs-árrakat szíjjak lyuggatására máig használja a hegyi nép, mely háztartásában sem sokat különbözik egykori elődeitől. Odább keletre a bokaji völgynyílás fedezésére a vidék fölé emelkedő s főleg a *Gyulaféhvár* és Szász-Sebes közti térségre áttekintést nyújtó *Tamásköve* (*Piatra Tomi*) nevű isolált mész-szírt képezte. Gyönyörű, a bronzkorra utaló esigavonalas díszítésű edényeket, kőszilánkokat és eszközöket gyűjtöttem innen.

És még odább a *Karna* nevű marosparti faluhoz szolgáló völgyben a hetvenes évek elején a hallstadti és watschi dudoros karperecek, lándzsák, nyílak, vésők párjaival feltűnő bronzlelet került volt napfényre. Szerenestlenségünkre e rendkívül fontos adalékul tekinthető leletből Jeney volt gyulaféhvári tanácsos útján csak egy kis töredék jutott el a kolozsvári múzeumig, s a többi avatatlan emberek-nél kallódott el. De az a kis maradvány is szépen illusztrálja, hogy a Marostól az aranyat bányászó Zalatnához átvezető hegyi út őrhelye a legvirágzóbb őskori állomások egyikéül szolgált.

S ha még tovább folytatjuk nyomozásunkat a Borberek felletti *Borsómező* ezüsttorquereivel és a *Zebernyik* szikla ősvárával Gyulaféhvárig, vagyis az Ompoly-torkolatig jelölhetem meg annak a tervszerű váróvnek további tagjait, melynek hadászati esomópontjait *Zámtól* felfelé, fejtegetéseimből kitetszőleg, az Érezhegységbe nyíló *kisbányai* és *gyógyvölgyi* szirtszorosok barlangjai és sziklatetői képezhették.

IV. A tordosi őstelep mint az aranyvidék központja.

Az Érezhegység eme körülzárásával szoros kapcsolatot tulajdoníthatunk a Maros balparti emelkedésein, völgyelágazásainál mutatkozó telepeknek is. A Sztrigy torkolatáig *Piski-Dédácsal* elő is

soroltuk az Érczhegység szóban forgó barlangerődeivel és hegyi váraival párhuzamosan sorakozó praehistoricus lelőhelyeket. Haladjunk most onnan felfelé! A *Sztrigy* beömlésén túl *Tordos községnél*, a vasúti megállóhelyül is szolgáló őrháztól a Marosig következik az a *nevezetes telep*, melyet 1875/6-ban *Torma Zsófiával* együtt felfedezve, szerencés valék vázlatos leírással először bemutatni s melyet azóta a *Torma Zsófia* fáradhatatlan buvárlatait értékesítő irodalom ¹ a külföldön is kiváló hírnévhez juttatott. Valóban alig van hazánknak a lengyeli temetőn kívül, mely Wosinszky Mór szerencés kezét és lelkes kitartását dicséri, még ennyire kiaknázott s culturtörténelmi szempontból tájékoztatóbb és fontosabb lelőhely. Torma Zsófia szászvárosi múzeumának leletei között a kő-, esont- és eserépkészítmények alak- és számbeli gazdag változatossága, fémtárgyainak jellemző volta mellett főleg azon *mythologiai* ábrázolatok és írásjelek kelthetnek méltó feltűnést, a melyekből fáradhatatlan gyűjtőjük legujabban kifejtette, miszerint a *Dacia őslakói gyanánt emlegetett thrák- dák- géta* törzsek azon *summero-akkadoktól*, vagyis az *asszyroktól és chilitáktól nyerik vala ipari* fejlettségük alapelemeit, a kiket Közép-Európában *Tomaschek* nyelvészeti fejtegetései Hoernes-szel és Virehovval egyezőleg a bronzipar kezdeményezőiül minősítnek.

Ezen elméletet támogatja Hampel ² József: A bronzkor emlékei Magyarhonban című művének legutóbb megjelent befejező része is.

A summero-akkadok hymnusa *Gibilnek* a táj istenének tulajdonítja a *réz és ón keverését*. És ez a bronz feltalálásának legrégebbi frott bizonyítéka is. Tőlük tanulták el a semiták a bronz elnevezését, annak használatával együtt. Egyiptomnak s az iráni népeknek mesterei szintén ők valának.

S ha mindjárt nem írhatjuk is fentartás nélkül mindenben alá Torma Zsófiának, ³ főleg a mai népélettel és szokásokkal, valamint

¹ Lásd Carl Goos: Bericht über die Sammlung des Fräulein S. v. Torma Archiv. des Vereins für siebenbürgische Landeskunde. 1876. Téglás Gábor: A kőkorszaki ember nyomai Hunyadmegyében, Szászváros 1877. Torma Zsófia Hunyadmegye neolith telepei. Erdélyi Múzeum 1879 évf 5, 6, 7. füzet. Hunyadmegye neolith telepei, Hunyadmegyei Tört. Rég. Társulat Évkönyve 1881.

² Hampel József *A bronzkor emlékei Magyarhonban*. III rész Áttekintő ismertetés. Budapest, 1896. Az orsz. rég. és embertani társulat kiadványa. Feltevések a bronzműveltség eredetéről cz. fejezet 222. l.

³ S. v. Torma Ethnographische Analogien Jena 1894.

az egészen más eredetre utaló népipari diszítményeknek igen könnyen a *historiai fejlődéssel ellenkező* származási elméletek akaratlan bizonyítékaiul felhasználható összehasonlításait: annyi kétségtelen, hogy *Torma Zsófia szászvárosi múzeumának bálványoskái, vallási jelvényei, írásos edénykarczolatai nem esetleges alakbeli külső hasonlóságukkal, hanem e vallási symbolumokban feltűnő belső hasonlatnál és tereszzerűségnél fogva is döntő bizonyítékaiul* járulnak a keleti kulturális megállapításához s a bronziparnak Mesopotamiához fűződő származási elméletet az eddigienél is határozottabb világításba helyezik.

V. Az előrebocsátott védművek és a legrégebb aranybányászat tulajdonosai.

Schol, széles e hazában a Dunavölgy őstelepeinek symbolicus diszítményi vonatkozásai ekkora tömegben ily meglepő elevenséggel a messzi kelettel fennállott kulturális és industrialis esereviszonyt nem illusztrálják, mint Tordoséi. A vagyoni jóllét és szellemi haladás annyi tanújelét szemléltetik Tordos leletei, melyekből bizvást megállapíthatjuk azt is, hogy az Érezhegység kapui előtt felvirágzott emez őstelep szolgálhatott azok otthonának, a kik egykor a Marosvidék és aranytermő hegység, vagyis az *őskori Dacia* sorsát, politikai helyzetét és biztonságát intézték.

Az az elmélet tehát, melyet legutóbb Sophus Müllernek a Kaukasz és Sziberia bronzrégiségeire alapított fejtegetéseiből kiindulva Virchov és Hoernes Móríc¹ őskori és Tomasek Vilmos nyelvészeti fejtegetései juttatnak érvényre, hogy t. i. nem a Kaukaszról áramlott a *bronzipar* Közép-Európába, a mint azt a francziáknál Bertrand² legutóbb is vitatja, hanem *Mesopotamiából* a Duna völgyén hatolt a bronzműveltség lassankint Európa szívébe, Torma Zsófia leleteiben s azokra alapított összehasonlító tanulmányában, valamint barlangjainkban nyomatékos érvekkel erősödött. Helm Ottó³ a tordosi érezbálványoskák egyikének elemzéséből egyenesen azt állapította meg, hogy az a Strabo⁴ pseudoargyrosá-

¹ Moric Hoernest Die Ungeschichte 356—9 l.

² Bertrand Archeologie celtique et gauloise.

³ O. Helm Verhandlungen der Berliner anthropologischen Gesellschaft Jhg. 1895.

⁴ Strabo XIII.

nak, vagyis álezüstjének felel meg. A rómaiak *auri chalcicumjával* is ezt tekinti Helm, kifejtve, hogy a cinket már a XVI. század előtt ismerték és különféle elnevezések alatt termelték Chinában is. Kelet-Indiában pedig „*spianter*“ néven ismerte a kereskedelem s Közép-Európában is innen nevezhetik „*spiat*“-nek a termés cinket.

Ezen röviden érintett vonatkozások tehát egyenesen *Assyria* fele irányítják az erdélyi érezvidék legrégebb lakosságának műveltségi összeköttetései után kutatók figyelmét. Minden valószínűség az *agathyrsok* és *sygonok* hagyták hátra az aranyvidékünkön s legkivált az Érezhegység *metropolisául* tekinthető Tordoson a szóban forgó leleteket, kiket Herodotos¹ a Maros völgyében, tehát épen területünkön mint kiválóan aranykedvelő, puhálkodni és pompázni szerető s borivásban is tobzódó néptől örököltük.

Tomaschek² szerint az *agathyrsok* nevének első tagja „*Agha*“ a zend nyelvben „*gonoszt*“, „*kinzót*“ jelent. A tulajdonképi nép név tehát a thrák *Θυρσοι* volna, mely a skytha Thursô vagy Thwarsô (pl. Ἰνδᾶ-θυρσοι) idiomához alkalmazkodva = *gonosz*, kegyetlen Thursokat jelenthetett. A *Τρυσσοι* nevű kis néptöredék még később is ott tengődött a Rhodope hegység rejtekeiben.

Byzanti Stephanos görög feljegyzése a Kr. e. V században a Haemuson belül említi az *agathyrsokat* Ἀγαθηρσοι ἔθνος ἐνδοτέρω του Ἀΐμου. Csakhogy Herodotos vonatkozásai szerint a *Haemus* του Ἀΐμου. Csakhogy Herodotos vonatkozásai szerint a *Haemus* akkoriban a déli Kárpátokat is felelőlte. Hisz Herodotosnál³ az Ἄτλας (a mai Olt), az Κύρας (Karas) Τιβισς (a Temes) mind a Haemusból eredtek s ezeket a Marossal (Μάρης) az *agathyrsek* országhoz számították akkoriban.

A görög orvosok és physiognomusok a thrák népeket hajuk és bőrük színéről az éjszaki vagyis a skytha-kelta népekhez sorolták. Az összes thrák népek közül az *agathyrsok* feltűnőleg fes-

¹ Herodotos IV. k. Tomaschek szerint az *agathyrsok* eredeti neve Traus (*Τραυδοι*) lehetett.

² Wilhelm Tomaschek. Die alten Thraker. Eine ethnologische Untersuchung. Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosoph. historische Classe Ad. CXXVIII. Wien 1893. Übersicht der Stämme 99 lapjai.

³ Herodotos IV. 49. l.

tették hajukat, bőrüket. Mela¹ értesítése szerint rangjuk fokához mérten festették arcukat és végtagjaikat. *Ammianus Marcellinus*² megerősíti ezt a följegyzést s *Vergilius*³ szerint „picti agathyrsi“ emlegették őket. Hajuk eredeti szőkeségét annyira szőgyelték az előbbkelők, hogy rendszeren aczélkékre festették fürteiket. S ezt a kendőzési gyakorlatot még a dákok is átörökölték, mert Plinius⁴ szerint „apud Dacos mores quoque corpora inscribunt“. S ez a tätovirozás a bosnyák előkelőknél is tartja magát, sőt a mult századi hospodárok fiait Moldovában különös jelek bőrbeedzésével tették felismerhetőkké. A tunguzok nejei halantékukon, arcuk- és állukon, valamint karjaikon ma is korommal mázoljaik magukat.

Az agathyrs őslakók javában úzhették már hegyeinkben a bányászatot. Αβρότατοι ἄδρων εἰσι καὶ χρυσφόροι τὰ μάλιστα. Ugy lát-szik, aranytermékeikkel cserélték be idegen, távoli országokból szükségleteiket. Így éjszokról a *borostyánkővet*, délről a *gyöngyöket*, az *ónt*. Ezen kereskedelmi forgalommal kezdtek Kerkyra, Apollonia, Dyrhachion, Thasos, Erythereia és Lysimacheia pénzveretei beáramlani. Ezek barlangjaink környékén s az itt szóban forgó szirtszorosok mindenikénél gyakori leletek. Így Cimpeny Szurduknál, a boiczai bányák közelében, majd az algyógyi *Kőaljánál* merülnek fel a thasosi tetradrachmak. Lysimacheia és különösen Kozon-aranyak pedig a Tordostól egyenesen délre fekvő *Gredistyénél*, a Szászváros patak fejénél pl. 1803-ban ezerivel fordultak elé.

Az *agathyrsokat* a Kr. e. II. században velük rokon s a görögök által gétáknak (Γεταί) emlegetett *dákok* váltják fel Daciában. *Orolos* (Ὀρόρος vagy Ὀρολος) királyuk Kr. e. 150 körül a *bastarnok* ellen harczolva tűnik fel a történelemben, a midőn elpuhult alattvalóit megszegényítő női foglalkozásra szorítván, sikerül őket annyira férfiasítani, hogy magukat megemberelve, fényes győzelmet arattak

¹ P. Mela II.: Agathyrsi ora artusque pingunt, ut quisque maioribus praestat, ita magis vel minus, ceterum iidem omnes natis et sic abluī nequeant.

² Ammianus Marcellinus XXII. 8, 30 interstitiū colore ceruleo corpora simul et erines et humiles quidem minutis atque raris; nobiles vero latis fucatis et densioribus notis.

³ Vergilius Aeneis IV. 146 picti Agathyrsi (V. ö. TP. PITH. GETAE).

⁴ Plinius XXII. 2. és VII. 50 quarto parta Dacorum originis nota in brachio redditur.

a már-már túlsulyra jutott bastarnokon. A vérszemre kapott dákok most egymásután vívták győzelmes háborúikat s 110-ben Kr. e. a skordiskokkal még a rómaiak ellen is síkra mertek szállni. E miatt C. Curio vonúlt ellenük az aldumai zuhataghoz, honnan azonban az ismeretlen vadon tájak borzalmi visszariasztották.

Királyuk, *Boiobista Δεξαενης* főpap segítségével egészen újjászervező *Daciat*. A mértéktelen borivást a szőlő kipusztításával korlátozva, annyira edzette a dákokat, hogy kétszázezer fegyveressel Makedonián Thraciáig sőt Noricumig mindenütt diadalmason meghordozzák kardjukat. Maga Julius Caesar épen megmérkőzni készült velök, midőn Kr. e. 44 márezius idusán Brutus tőre nagyszabású terveit meghíúsítá. Minthogy *Boiobista* idejében *Zalmoxis* istenség szentélyét is barlangban tartották s a főpap „mint az istenség képviselője“ is valamelyik barlangunkban a világ zajától elvonulva osztogatta a hozzá folyamodó királynak és főembereinek az „isteni kijelentéseket és tanácsokat“: nem egészen lehetetlen, hogy a fenn bemutatott zámi, vagyis danulesdi, avagy kisbányai (boiczai) és a gyógyvölgyi sziklabarlangok is épen „Zalmoxis“ tiszteletére szánt szenthelyekül szolgáltak.

VI. Az aranyvidék őslakóira és védrendszerére vonatkozó fejtegetéseim tudományos eredményei.

Mindezekből önként kiderül 1-ör: hogy az erdélyi *Érczhegység sziklaszorosainak általam kinyomozott barlanglakásai elválaszthatatlan kapcsolatban állottak a Kr. e. utolsó évezred közepe táján a Maros mellékéről kimutatható őstelepekkel*, s 2-szor: hogy az itt felferült leletek nemesak ügyes vadászok és harezosok színében tüntetik fel az egykori tulajdonosokat, hanem a messzi keletre utaló vallási és műveltségi összeköttetéseikkel az aranybányászat úttörő munkásaiul is jelölik meg azokat; 3-szor: a Herodotos feljegyzéseiben a Maros mellékéről történelmileg először jelentkező aranybányászat épen szóban forgó barlangvidékünkön virágozhatott s az aranygazdagság és pompaszeretet révén Dacia legrégebb lakosaiul említésbe jövő *agathyr*sok székvárosát, igazi metropolisát a Torma Zsófia gyűjteményében oly nagyszerűleg képviselt *Tordos* képezhetette.

Az Érezhegységből a Maros terére nyíló szorosok stratégiai esomópontjául mind e mai napig a Tordos közelébe eső Sztrigy és Egregy (Cserna) öblözete szerepel. Csak legutóbb 1887-ben a délkeleti felföld képzeleti háborújának védelmét is itt inszenizálták a temesvári és nagyszombeni hadtestek hadgyakorlatainál legfőbb katonai vezényletünk. Itt vívta 1849 február 9-én *Bem József* a piski hídnál híres győzedelmét, s itt dönték meg a rómaiak Decebal hadait.

A régi Dáciának a hunyadmegyei Vaskapun át az Al-Dunához irányult forgalma idején még fontosabb eme centrumot úgy a déli Kárpátok hegykoszorúja felé, mint északnak az Érezhegységbe haladólag rendszeres várgyűrű fogta körül. Dolgozatom során volt alkalmam kimutatni már, hogy az Érezhegységbe nyíló szirtszorosokat közvetlenül megannyi erősséggül használta az őskor s azonkívül a *Marosig* még egy vársorozattal szállta meg az alkalmas magaslatokat.

Igy Zám mögött a danulesd-godinesdi szirterődök, majd a karácsonyfalva—kisbányai *Magura* sziklatető; odább a Gyógyvíz felső hármas ágazata, u. m. a *máda-balsai*, az *erdőfalva-glodi* és a *bakonyacsebi* sziklaerősségektől a Marosig így sorakoztak praehistoricus várak: 1-ször a Cimpeny—Szurduk, Danulesd—Godinest előtt. 2-szor a marosbretteyi *Magura*, a kőrösbányai hegységen át *Kőrösbányára* vezető völgyön *Lungsora* bronzleletével jelzett mellék állomásával; 3-szor a boholti *Csuta* hegy a kisbánya—karácsonyfalvi szirtszoros előtt, s 4-szer még közelebb a *Magura* bányaközösnél látható *Magulicsa* hegy *sánczvára*. Mindezeknek központi erődje a Maros balpartján 5-ször a Dévánál az egész Maros terét elzáró várhegy, melynek pendantja a jobb parton 8 kilométerrel fennebb, 6-szor az aranyi angit andesit hegykúp hatalmas földvára, mely a Sztrigy völgy felé tartotta az őrséget és *Tordos* acropolisául is szolgált. Odább, 7-szer, Boj-Csigmonál a *Magulicsa* hegy földvára épen *Tordos* átellenében. Alig pár kilométerre tovább 8-szor a gyógyi *Kőalja* szirterősség. 9-szer benn a Gyógyvölgy hármas szirtszorosának épen közepén az erdőfalvi sziklavár (Ceteceuja), mely a mádai sziklahát (Dosu Mezi), a balsa-glodi terjedelmes Munesel fensík s az erdőfalvi csebi és bakonyai mészszírték természetes erődeivel hivatva vala elzárni a zalatna—nagyalmási aranyhegyek egyetlen maig járható útját. 10-szer ugyancsak ehhez az aranyvidékhez szolgált keletrebbre a Bokaj-Felfalunál lefutó pataknak szintén a zalatnai aranyhegyekhez szolgáló szorosán a *Tamáskő* (Piatra Tomi), majd 11-szer

a karnai *Cerigrad* közvetlenül a Maros mellett, és 12 szer *Borberek* völgynyílásán a Zebernyik vára. Ez utóbbi hármassal völgy t. i. mind a Vurvu Vurvuly nevű hegyesücsből sugárzik ki a Maros felé s onnan egyenesen Zalatnához az aranybányászat évezredek centrumához nyit útát.

Ime tehát nem pusztán esetleges barlangi telepekkel állunk itt szemben, hanem azt hiszem, sikerült e majdnem két évtizeden át gyűjtögetett adataimmal bebizonyítani, hogy a *szóban forgó szirt-szorosok barlanglakásainak igen fontos védelmi feladat jutott az őskori aranybányászat felvirágoztatásában is*, s hogy ez a bányászat képezé a tordosi őstelep magas fokú culturájának és jólétének is éltető forrását. Csakhogy az arany ismerete és használata még nem eredményezte ezeken a telepeken a *köszerszámok használaton kívül helyezését s a bronz és vas technikájának és kereskedelmének nagyobb elterjedéséig a háztartás és hadviselés eszköztárában barlangjaink és a kapcsolatos őstelepek tanúsága szerint is még nagy időnkig jelentékeny számban képviseltetik magukat azok a köszerszámok, melyeknek anyaga itt helyben, úgyszólván ingyen kínálkozott*, úgy hogy legfennebb az akkoriban még kevésre értékelt idő és munka kívántatott azok megszerzéséhez. Az aranyat pedig saját hiúságuk kielégítésén felül olyan szükségletekért eserélhették be, melyeknek révén a messzi keletnek nemesak kívánatos terményei és ipari készítményei, de az *agathyrsok* és utódaik szellemi világának, izlésének és tudásának fokozására *alkalmas vallási és culturalis hatásai is útát találtak az aldunai szorosok és a déli Kárpátok vadonjai daczára Dácia hegyei közé.*

Mindezekre visszapillantva, azt hiszem, nem tűnik fel egészen sikertelennek az edélyi Érczhegység őstelepeinek s főleg védelmi rendszerének tanulmányozása, sőt tán feljogosítottnak érezhetem magam arra a kijelentésre is, hogy aranyvidékünk őskorának még mindig nagy homályban leledző legrégebbi multjára e helyrajzi kutatásaim új világot derítettek, bár művelődéstörténelmünk e legelhanyagoltabb, de egyúttal helyrajzilag is legnehezebben elérhető és bejárható színhelyét érintő tanulmányaim éppen a topographiai nehézségek következtében még mindig csak a vázlatyszerűség stadiumáig juthattak is, melyek tovább fűzésének legnagyobb szükségességét éppen én érzem a legjobban.

TÉGLÁS GÁBOR.

A Bocskor-daloskönyv énekei.

(III. közlemény.)

XXIII.

Cantio de Juventutis etc.

1. Mint az uton járó, ki két utra talál,
Nem tudja az járást, gondolkodván, megáll,
Törődik magában, elméjére gond száll,
Jobbra eredjen-e vagy mely balkézre áll:
2. Így az én szívem is nem tudja, mit tegyen,
Két ut van előtte, melyikre eredjen.
Az járatlan szélre félő, hogy ne térjen,
Piros rózsza helyett töviset ne szedjen.
3. Nem tudom, ha tovább nőtelenül éljek,
Vagy megházasodjam, feleséget végyek?
Kétséges az elmém, ezek közt mit tegyek,
Két ut van előttem, melyikre eredjek?
4. Megvallom, az árva életet meguntam,
Az gyermekkorból is immár kiugrottam,
Kiki hogy mint éljen, sokat tanyakodtam;¹
De magamnak adni tanácsot nem tudtam.
5. Én hasznát nem látom udvarban laktomnak,
Semmi élémente nincs abbul dolgomnak;
Ha máskint nem veszem gondját én magamnak,
Leszáll minden dolga így állapotomnak.
6. Meg kellencék azért feleségesülnöm,
Páros göliczeként² fészkekben már ülnöm,
Társam melegiben kedvesen fekünnöm,
Hogysem így árvául éppen megöszülnöm.

¹ Tanakodtam.

² Gerlicze.

7. De itt az az kérdés, kit kelljen elvennem?
Az jó feleségre mert nehéz szert tennem.
Jobb nőteleniséget örökké viselnem,
Hogysem mint az roszszal (én) magamot vesztem.
8. Ha udvarit veszek, nem szokott munkához,
Nem kell semmit bízni gazdaszszonyóságához,
Az sült galamb pedig nem repül szájához,
Ha maga nem tekint serény dolgaihoz.
9. Ha várostit veszek, azok csupa gögök,
Selyem-patra, ¹ övre vágynak mind ördögök,
Nyárban pedig nekik nem tetsznek az mezők,
Újabb-újabb eszizmát szerezni nem győzők.
10. Ha falusit veszek, honn nevelt tudatlan,
És az csinossághoz rossz kedvű, szokatlan,
Semmi szép tréfaszót nem tud ² mordulatlan,
Nem kap tisztaságon, rusnyán jár, mosdatlan.
11. Reggel az tüzhelyét sepretenül hagyja,
Az háznak szemetjét ajtó mellett tartja,
Tálát az ágy alá mosatlanul rakja,
Pad alatt kalánját az maeska súrolja
12. Nehéz eltartani, hogyha szegény leszen,
Most is szegény vagyok, még szegényebb lészek,
Egy koldusból kettő, nyomorodott lészek,
És így házasságom gonddal rakott fészek.
13. Ha gazdagot veszek, az is egy baj nekem,
Azt hányja szememre, hogy csak készre mentem,
Övé az az jószág, azt nem én kerestem,
Azt is panaszojja, az mit iszom s eszem.
14. Ha rútt leszen pedig, miként szerethessem?
Mert tiszta jó szívből meg nem ölelhetem,
Minden örömet én így eltemetem,
Gyűlölség, kárhozat leszen így életem.
15. Ha szép leszen, úgy is megyen fejem gözi,
Mert azt istrázsálni akárki sem győzi,
Hazúl kimentemet más gyakorta lesi,³
Az én fazakamban más is konczát főzi.

¹ Pártára h. hiba.

² Hagy h.

³ Változat: Én honn nem létemben társa csókját vészí.

16. Egyéb okoktól is nehéz az házasság,
Kévéntatik ahoz sok nyughatatlanság,
Ki nélkül házasság dolga nyomorúság,
Nagy így a világon örök nyomorúság.

Jegyzet. Hosszabb változata Thaly: *Rég. magy. vit. énekek.* II. 164 l. V. ö. u.-ott a 312 lapon állóval, melybe több szaka át van véve. Ugyanez más változatban Erdélyi: *Népdalok és mondák.* III. 111 l. és Arany-Gyulai: *Népkölt. gyűjt.* III. 234 l. A kezdetét v. ö. Kriza: *Vadrózsák.* I. 16 l. (10 sz. ének 4-ik szakával), 210 l. (420 sz. első versszakával).

XXIV.

Cantio.

1. Látom az üdőnek gyönyörű ideit,
Ki gyakran ujitja bánatímnak terhit.
2. Nem várom már tovább szabadságom napját,
Mert látom, készítik testem koporsóját.
3. Gyász ruhám, mint holló, ne sirj te Apolló,
Ne sirj te Apollo, mert kész az koporsó.
4. Nem búsit már tovább én keserves versem,
Végső éveimnek mert majd végít érem.
5. Kedvedre élhetsz már felőlem édesem,
Az te szerelmeddel gyönyörű kedvesem.
6. Bánkódjál, elhagylak; mig élek, óhajtlak;
Mig világban élek, téged meggyászollak.
7. Oh mely nagy dolog volt az, mely két idegen
Egymást szereti volt . . . . (üresen hagyott sor.)
8. Verd meg Uram, ronce meg az irigy árulót,
Én reám töröket, hamis árulókat.
9. Hogy ne áthassanak igaz házasságnak,
Szerelem-szerzőknek s az két ifiaknak.

Ezután e sorok állnak:

Nosza szakácsok, menjünk a konyhára,
Lássátok, mit kell csinálni az konyhán,
Szakácsok királya, kupták praefectussa
Ura vagyok én.

XXV.

Más.

1. Minden állat örül az tavasznak,
Vigan várja nyílását rózsáknak,
Fülit hajtja az szép madárszónak,
Keleti lesz az szép leányoknak.
2. Minden állat ő társával sétál,
Nincs oly fenye,¹ ki társátul elvál,
Mig egymástul nem válaszsza halál,
Vagy egyéb veszedelmes akadály.
3. Minden hegy, völgy, mezők zengedeznek,
Az göliczék társokkal örvendnek,
Látom, erdön fák is leveledznek,
Szép pünkösti napok jelen lesznek.
4. Kezin fogja minden szép szerelmit,
Vigan várja kedves ékességit,
Mutogatja virágok szépségit,
Szép lilium szálnak ékességit.
5. Hát hová lesz én szegény bús fejem,
Vig örömet nem lelhet én szívem,
Mert távol van az, ki szeret engem,
Nagy bánatban forog én életem.
6. De ha szintén most nem láthatom is,
Szép orcáját nem csókolhatom is,
Még nem késő, megtalálom akkor is,
Mikor Isten megadja nekem is.
7. Oh mely csendes minden kérésekre,
Nem várhatja vig napját estvére,
Kiváltképen ki gyötrődik szépre,
Hosszan való engedelmességre.
8. Egy tekintet kész az szerelemmel,
Ki egymástul vár kötelelességgel,
Holtig való engedelmességgel,
Kévánom, hogy éljenek tökéletességgel.

Más, még zavarosabb alakját I. Thaly: *Régi magyar vit. énekek.* II. 227 l.

¹ Fene.

XXVI.

Cantio.

1. Megjelentem panaszimot, Elészámlálom boszumot, Értsed méltó haragomot, Igy kezdem el szavaimot. 2. Nem hittem volna felöled, Hogy álnokság legyen benned, Szivem így megkeseritsed, Hűségemért ezt miveljed. 3. Álnoksággal megkerültél, Szerelmed rabjává tevél, Mutattad, mintha szeretnél Engem inkább mindeneknél. 4. No hadd legyen, nincs mit tennem, Búba borult árva fejem, Noha érte fáj az szivem, El kell végre felejtennem 5. Békességben lehetsz tőlem, Szerethetsz mást én felőlem, Noha most keserves nékem, Csalárdságod mert nem hittem. 6. Légy békességben viola, Kit szájam gyakran csókola, Nem átkozlak szivem soha (?), <i>τοσα</i> ? Csak óhajtlak, mint egy árva. 7. Jóvöltodért jót kívánok ; De boszuért boszut állok. Ha abban módot találok, Érdemed szerint szolgállok.	8. Fogadásodnak nem állál, Tőlem hamar elpártolál. Én helyettem mást választál, Engem árvaságra hagyál. 9. Isten hozzád, búcsut veszek, Veled többet nem beszélek, Tudom, hogy nehéz szivednek, Hogy szemeid nem nézhetnek. 10. Megbocsásd eddég valóról, Nem búsítlak már ezentúl, Megnyughatol személyemtül, Nem szeretlek már ezentúl. 11. Te vagy oka mindeneknek, Ne tulajdonítsd senkinek. Engemet ne tarts vétkesnek, Nem vagyok oka semminek. 12. Mikor ismeretlen voltam, Veled még soha nem szóltam, Személyedet nem is láttam, Rólad nem is gondolkodtam, 13. Akkor kell vala így tenned, Vélem soha nem beszélned, Nekem nem is izengetned, Személyedet kimillened. 14. De megver téged az Isten, Mert hamisság volt szivedben ; Én pedig téged mindenben Ajállak felséges Istenben.

Finis per me Joannem B.

Utána e jegyzet: Anno 1726 die 3-tia Februarii égett el az házunk sok egyéb bonumunkkal együtt véletlen tűz által.

Meg van más versszak-rendezéssel és több változtatással Thaly: *Régi magy. vit. énekek.* II. 137. l. Kriza: *Vadrózsák.* 44. l. (83. sz.) Ugyane dal 1—3 és 11—12. versszaka a Bocskor-féle daloskönyvbe még egyszer be van utóbb szószerint írva. Ez után egy latin ének van *Jucunda cantilena de amoris viribus*, melyet elhagyunk.

XXVII.

Cantio.

(Elöl hiányos.)

- .....
1. Legyen feleséged amaz Peomatra, ¹⁾
Ki urát latrával megölette vala,
Vagy Giomedesnek legyen rajtad sorsa,
Ki feleségétől meguntatott vala.
  2. Mint az Penelopé, leányod oly legyen,
Mással vagy magaddal éktelenül éljen,
Tégedet, mint Nisust, atyád megölessen,
Fiad, mint Absolon, ellenséged legyen.
  3. Lelkedismereti nyughatatlankodjék,
Miként Titusnak, szived ragadtassék,
Hogy nem jó fogadni, hamissal megölessél,
És keserű méreggel megemésztetessél.
  4. Az szép folyó vizek orra előtt folynak
Amaz elkárhozott, hamis Tantalusnak,
Mégis nem ihatik folyásából annak;
Neked is az legyen jutalmad, hamisnak.
  5. Szőlőd, szántófölded kemény érezzé legyen,
Az szőlőd bojtorját, töviset teremjen,
Bor, búza, gazdagság tőled távul legyen,
Szegény légy mint Tirus, házad üres legyen.
  6. Halálos itallal inasod itasson, ²⁾
Miként az sereggel szembe ne juthasson,
Sok ezer mélyföldet veled ~~mégj~~járasson.
  7. Megnyugodásodban ne legyen semmi mód;
Fáradtságod után ha leszen halálod,
Vadaknak barlangja legyen te koporsód;
Ha meghalsz, azután legyen utolsó szód.
  8. Megcsalám hitemmel Venus szép leányát,
És annak veszem most ez végső jutalmát,
Lelkemnek fájdalmát, szívemnek is kínját,
Minden bitehagyott rólam vegyen példát.

1) Cleopatra.

2) Egy sor hiányzik.

XXVIII.

Alia.

1. Oh áldott Szent Ferencz, Christusnak szolgálja,
Alázatosságnak eleven formája,
Tisztaságnak égő szép fáklyája,
Téged kérünk,
Légy vezérünk,
Menyországban hogy veled lehessünk.
2. Mint éljél világban, Christus megtaníta,
Életed formáját elődben is adta,
Lennél szegény, midőn javallotta,
Téged kérünk etc.
3. Ellene csakhamar mondál ez világnak,
Lelkedet kerengő kevély, rút sátánnak,
Elmulandó testi gyarlóságnak.
Téged kérünk etc.
4. Atyádnak s anyádnak, sok szép nemzetednek,
Ellene hogy mondál nemes, szép vérednek,
Ottan tértél (sic!) édes teremődnek.
Téged kérünk etc.
5. Világ gazdagságin hamar elébb adál,
Annak sokaságin keveset gondolál,
Mennyországra mert útat tanálál.
Téged kérünk etc.
6. Foglaltad magadot istenes életben,
Örvendezék lelked ily szerzetben,
Christus Urunk mert példa volt ebben.
Téged kérünk etc.
7. Hogy kezdél Istennek nagy híven szolgálni,
Világnak fiai kezdenek követni,
Ez világnak ellene mondani.
Téged kérünk etc.
8. Istennek nevére épült templomokat,
Böcsülted mindenütt az szent egyházakat,
Tisztogatván nagy sokszor azokat.
Téged kérünk etc.

9. Éjjet-napot töltél az szent imádságban,
Teljes életed volt penitentiában,
De az lelked vigadott az Urban.
Téged kérünk etc.
10. Mária szent házát újtatossággal,
Tisztelted oly igen az szent imádsággal,
Neki szólván szorgalmatossággal:
Téged kérünk etc.
11. „Oh Mária, Jesus anyja, légy mellettem
Én kívánságomban.
Téged kérünk etc.
12. „Térdemet meghajtom neked, asszonyomnak,
Magamat ajánlom mind édes anyámnak,
Hogy könyörögj értem szent fiadnak.
Oh Mária etc.
13. „Látom veszedelmit az bűnös embernek,
Pokolra hullását az szegyén lelkeknek;
Légy szószóló anyjok te ezeknek.
Oh Mária etc.
14. „Valakik meggyónják feslett életeket,
Sűrű zokogással hullatják könnyököt,
Te szent fiad bocsássa bűnököt.
Oh Mária etc.
15. Megjelenék Christus szűzek templomában,
Az szűz is jelen van ikes kápolnában,
Szent angyalok vannak vigasságban.
Oh Mária etc.
16. Ajánlja az szent szűz az ő szolgálatját,
Alázatossággal kéri azon fiát,
Hogy érette mutasson gratiát.
Oh szép Jésus,
Kegyes Jésus,
Légy mellettem én kívánságom.
17. „Illendő, szent anyám, hogy meghallgassalak,
Nagy méltóságodért jó szűvvel lássalak,
Kérésedben vigan bocsássalak.
Oh szép Jésus etc.

18. „Hadd tudjam, szent anyám, te akaratodot,
Jelents ki szivedből nagy kívánságodot,
Ugy érthetem suppliciodot.
Oh szép Jézus etc.
19. „Ez kis templomocska emlékezetire,
Építettett régen én tisztességemre,
Angyaloknak boldog örömére.
Oh szép Jézus etc.
20. „Könyörög szent Ferencz te szent felségednek,
Bocsássa bűnököt az te hivednek,
Az kik serénkesznek ¹⁾ e templomban!
Oh szép Jézus etc.
21. Az ártatlan Jézus monda az Anyjának,
Az mennybeli szentek egy királynéjának,
Az szent lélek kedves mátkájának:
„Kedves Anyám,
Édes dajkám,
Szent Ferencznek megnyerted gratiáját.
22. „Mária, szent anyám, engemet hogy kértél,
Ferenczért, szolgáléért, hogy szószóló lettél,
Ma én tőlem nagy gratiát nyertél
Kedves Anyám,
Édes dajkám,
Szent Ferencznek nagy gratiát nyertél.
23. „Valakik bűnököt megvallják igazán,
Ájítossággal testemhez járulván,
Engedelmes leszek nekik nyilván.
Kedves Anyám etc.
24. „Ádám sok bűnival megterhelt fiai,
Ádámnak s Évának nyavalyás leányi,
Lelkeknek legyetek gyámoli.
Kedves Anyám etc.
25. „Most nagyon ideje penitentiának,
Az bójtnak, sirásnak és szent gyónásnak,
Most van helye az irgalmasságnak.
Kedves Anyám etc“.

1) Talán így; a szöveg zavaros.

26. Oh Anyánk, Mária, hogy gratiát nyertél,
Szolgádért, Ferenczért, szüből könyörögtél,
Bűnösöktől azért dicsértessél.
Oh Mária,
Jésus anyja,
Mindörökké azért dicsértessél.
27. Dicséret, dicsőség legyen az Atyának,
Mária fiának, az áldott Jézusnak,
Szent léleknek, szent Ferencz atyánknak,
Legyen áldás,
Hálaadás
Mindörökké az szent háromságnak.

Jegyzet : Ez az ének részletesebb kidolgozása a *Cantionale Catholicum* egy énekének. L. Kajoni János-féle 1719-iki kiad. 394. l.

Alább e jegyzet olvasható : *Finis aliquarum per me idem, qui supra. Omnia ad majorem dei gloriam, beataeque Mariae virginis et sancti J. Chr. honorem per me Joannem Bocskor. Anno Dni 1716. die 8 Maji. A lapszámozás a 122 lappal ezután me szünik.*

XXIX.

Alia pulchra.

1. Sűrű könnyhullással sir már Erdélyország,
Mert nyakára szállott keserves nagy rabság,
Elvétetek rólad az régi méltóság,
Tatárkézben esék tündöklő uraság;
2. Mert ennek előtte te tündöklöl vala,
Minden néped között híred-neved vala,
Az két Oláhország hozzád hódolt ¹⁾ vala,
Sokféle nemzetség tőled retteg vala.
3. De mégis mindazzal bizony nem nyughatál,
Felfuvalkodással nagyobb koncra vágyál,
Télnek közepiben lengyelre indulál,
De végre ő tőlök ugyan megcsalatál.
4. Talán romlásodat nem veszed eszedbe,
Mert soha nem történt rajtad életedbe,
Nem is forgott talán soha az elmédben
Az, mire most jutál hazól elmentedben ?

1) Hódolt?

5. Kincses Erdélynek tekéncsed bő földit,
Mindentűt hallgassad községnek síralmit,
És az fő-fő rendek óhajtó szavait,
Mert kárul vallották nemzetünk javait.
6. Az sok vármegyének sok jó katonái,
Oda vannak immár jó próbált vitézi,
Oda országunknak ítélő birái,
Sok tartományoknak vitéz főispáni.
7. Az főbirák oda szolgabiráikkal,
Törvénytársakban ülő sok assessorokkal,
Igazság restáló jó prokátorokkal,
Táborban született vitéz hadnagyokkal.
8. Bő hirrel tündöklő székelység is oda,
Az ki az országnak legjobb tagja vala;
Az gazdag szászoknak jó vitéz főrendi,
Egy néhány száz ezer immár tatár rabi.
9. Ki ennek előtte sokat próbált vala,
És maga vérevel hirt is jót nyert vala,
Ki nagy síralommal hazáját ohajtja,
Mindennapi kintől életit sóhajtja.
10. Partium, Hajduság mind elpraedáltattak,
És az pogánságtól rabságra vitetettek,
Oda Kemény János sok vitéz urakkal,
Ő is együtt esett rabbá hajduival.
11. Holott együtt szenved hazánk fiaival,
Szabadítsa Isten őtöt mindazokkal
Oda Kornis Ferencz sok szép szolgálival,
Kit sokan kesergünk keserves jajszókkal.
12. Mert sokan éltenek anyai voltokkal,
Kik immár siratnak keserves bánattal,
Oda sok rendbeli lovassi s puskási
Erdély országának sokféle népei.
13. Országokon ki atyját s ki anyját siratja,
Némely barátjokat szívök szerint szánják,
Ki jóakaróit, szomszédját sirassa,
Fiát s ki bátyáit szüve szerint szánja.

14. Az ezerhatszázban és az ötvenhétben
Erdélyül mind esénk nagy keserűségben,
Magyarok esének tatárok kezében,
Kiket irgalmából szabadítson Isten.

Jegyzet: Az 1657-iki tatárabságra vonatkozik.

XXX.

Más.

1. Siralom pataka mely nagyot árada,
Melynek áradása Erdélyt által folyja,
Emlitem ez dolgot, Erdélynek romlását
S kibeszélhetetlen keserves sok kárát.
2. Poeták hol vagytok, talán mind alusztok,
Hogy nem sirassátok Erdélynek romlását?
Sirassuk s jajgassuk mindnyájan magunkot,
Most egyenlő szívvel romlott országunkot.
3. Menj el édes szolgám, tekénts meg ~~(szép)~~ hazánkot^t
Elbocsát tatár-kám, csak jöjj vissza hozzánk, *ha ott van tatárban jöjj el hamar hozzánk*
Ha kérdik, mint vagyunk, élünk-e vagy halunk?
Mondjad, rabok vagyunk, térdig vasban járunk.
4. Mondjad jó Erdélynek, búban borult népnek,
Nemes vármegyéknek, székelyek székeinek,
Kócsos vármegyének, elpusztult hazánknak,
Uraknak, faluknak, nemes frigyumoknak:
5. Hogy mi mind egy lábíg fogva estünk,
Fogytíg kinoznak, erősen rongálnak,
Kiknek bilincsekben, tömlőcz fenekiben,
Vagyunk nagy inségben, pogányok keziben.
6. Tatár udvarában, hideg fogházakban,
Erős rabságban, vagyunk nagy kínokban;
Testünk elszáradott, szívünk elhírvadott,
Karunk elfáradott, lelkünk elbágyadott.

7. Nincs, ki vigasztalni, sem pedig ujítani,
Éltünkben táplálni, búban vigasztalni,
Sohajtjuk hazánkot, kedves szép társunkot,
Kedves nemzetünköt, nagy uraságunkot.
8. Iszonyu hallani országunk romlását,
És elészámlálni keserves rabságát,
Raj-méhet kosárban mint szoktak befogni,
Szegyén magyarokkal úgy kezdenek bánni.
9. Elégits meg Isten súlyos ostorodot,
Szabadíts rabságból bűnös fiaidot,
Kegyelmes Istenünk, tenéked könyörgünk,
Mert nagy kínainkban immár elhagyattunk.
10. Nyujts ki jó karodot szegyén nemzetünkre,
Fordíts haragodat az pogány nemzetre,
Legyen nagy dicsőség mennyei királynak,
Az ki megpróbálja, hogyha benne bíznak.

Finis.

Jegyzet: Szintén az 1657-iki tatár-rabságra vonatkozik.

Közli: FERENCZI ZOLTÁN.

Székely-Udvarhely története.

Irta *Szeles János.*

(III. közlemény.)

Ezen czikkelyhez lehet még toldani a pápista plebániának 1773-dik esztendőben a jésuita szerzetnek eltöröltetése által lett változását, mivel annak alkalmatosságával a világi papságnak gondviselése s szolgáltatása alá esett. Jóllehet ugyan, hogy ezen szerzetnek mivelta s eltörlése ezen város dolgához nem igen látszatik tartozni, de mivel régtől fogva ebben a városban azon szerzetbéliek igen érdemesen és hasznosan folytatták mind addig a plébánia mellett a religio dolgát, hogy az utánunk való tudatlanok ne légyenek felőlök, nem gondolom haszontalannak a rólok való emlékezetet.

A Jesuitai szerzet (vagy Jézus társasága) a 15-dik százban Sojola sz. Ignác spanyol fiú által állított fel, és legottan nemesak Európában minden pápista potenzeziák kivánni kezdettek közülök, a mint már Erdélyben is már sz. Ignác életében Fejérvárárt és Kolosvárárt collegiumok volt, hanem a tengeren túl való pogány országok is az igaz hitre csudaképpen térítettek ő általok, az ő előttök kevés idővel kezdődött Luther és Calvinus vallásnak úgy ellent állottak, hogy a mely helyre ezek előtt bémehettek, arra bé nem férkezhetek, a hová pedig már bécsúsztak volt, ha a jésuiták utánok bémehettek, minden előmenetelben nem csak meggátolták, hanem némely helyeken teljességgel el is fogyasztották. Rövid idő alatt igen nagy kedvében estek minden pápista országoknak és tartományoknak, jóllehet üldöztetése is azon közben igen súlyosok támadtak, mert Franciaországból két ízben beestelen névvel, egyszer a Velencei tartományból számkivették, de ugyancsak mind a két országban nagy becsülettel ismét visszafogadtattak. Hogy a Calvinistaság Anglia országban meggyökeresedett, a kik ottan találtattak, bizonyosan megölettek. Erdélyországból úgy kiigazítottak, hogy halálos büntetés alatt nem volt itten mérszések nyilván lakni, hanem a felséges Ausztriai háznak boldog hatalma alá jutván az

ország, az alatt kezdték hivataljokat nyilván folytatni, úgy annyira, hogy 1745-dik esztendőben lett országgyűlésében az ellenek írt törvény elrontatván, hazafiainak vétettek.

Köntösük igen csinos, és a világi papok hosszú ruhájához (clericájához) igen hasonló, éppen hogy a nyakán fehér gallér és az ujján hajtóka nem volt, elől sem volt bégombolva, ehez jelesebb helyeken s személyeknél teveszőr matériából való három újjni gal-lérú hosszú fekete palástban öltözve jelentek meg. Ilyen módi ruhá-zatot pedig azért szerzett volt sz. Ignác, hogy azzal is könnyebben jelenhessenek meg az emberek előtt, mivel akkorban a Luther és Calvinus kényes követői a durva öltözetű szerzetes rendekből csak ruházatjoknak mivolta mián is esűföt üzvé, azokat magok eleibe sem bocsátották, nem hogy vélek barátokzni kívántak volna.

Tapasztalván pedig, hogy az ételeket koldútlással tápláló szer-zetesek nem mindenütt és mindenkor bátorzkodnának még az pápis-ták előtt is az igazságot voltaképpen kimondani, hogy az ő fiai az ilyen emberi tekintettől a lelki dolognak folytatásában meg ne gátoltatnának, elegendő jövedelmű fundációk nélkül nem akarta őket lenni, a minhog ezek mind a pápista népet a vétokról bátran megfeddették és dorgálták, mind az eretnekekkel szembe szállottak, bizonítja ezt a mindennapi tapasztalás, mivel a szegény és más jóakaratójából élő ember sohasem bátorkodik az őtet tápláló embert akármicsoda igazságnak is kimondásával megkedvetleníteni, mind külső, mind belső dolgokban a kolduló szerzetesek között mindjárt a világi clerus után való tekintetben, és reguláris clericusoknak is tartattak.

Egész Európában minden uralkodó esászári, királyi, fejedelmi pápista udvarokban ők voltak a lelki dolgokban főigazgatók, a melyek mellett sok világi dolgokat is kedvek szerint folytathattak, s foly-tattak is, mely ily boldogságban s az felséges uralkodó személyeknél kedvességben látván magokat lenni, keveset kezdettek akármí belső vagy külső urasággal gondolni, azoknak való tiszteletadást csak a magok hasznokra mérsékelni, a kolduló szerzetesek közé iratván magokat, igen szegényeknek akartak tartatni, holott kevés jövedelmű fundációhoz hozzá sem nyúltak, ha valahova bététettek, ottan jószá-gaikot szaporítani meg nem szűntek, ha mi kedvek szerént való földeket, szőlőket láttak, ha szép móddal el nem nyerhették, fenye-getéssel, törvénykezéssel is magokénak tették és hogy a követ-kező vér hozzá ne juthasson, szerfelett való árát is megadták, jöve-delmek szaporítására a jószágaikban vásárokat, sokadalmakat szer-zettek.

Az jószágaiknak szaporításában majd így viselték magokat itten is: a Nagy kertet (a mint nevezetik) sok számos embertől vásárolt földekből kiállítván, volt még közötté Nagy Dersi

Mihálynak egy szántóföldje, sokat unszolták, hogy jó pénzért nékiek adja, de mivel közel, és igen jó kezeügyiben volt, semmiképen nem akart válni attól, azért asztalokhoz kezdték ültetni, szép szóval simogatni s fenyegetésekkel ijeszgetni, hogy úgy is azon helység mind övék lévén, úgy elfogják az útját, hogy annak műveléséhez hozzá nem férhetne s így megunakozván (így!) a föld felől, bosszúból inkább, mint jótakaratajából nékiek eresztette, s tovább nem is vendégeltetett.

Egy Nagy Péter Annok nevű vén leány maga minden jószágait ő nékiek köttötte volt, annak testvére Nagy Márton sokat bajoskodott vellek, mint osztályos jószágaiiban a testvére után határos vicinusokkal; egykor a többi között ezen dolog iránt viktálódván (így!) magával az akkori superiorral hátul kerül, és a superior sarkánál (a ki akkor pántofilban volt) a pálezájával a földet megkopogatván azt mondja: Én atyám uram, olyan szomszédot a jószágaimban nem szeretek, a kinek a eszmájának sarka ninesen, mivel az olyan örökké elébb igyekszik, mert ha hátra mozdúlna, a lába kimaradna a eszmájából; értvén ezen a jószágnak terjesztésében való telhetetlenségét.

Ezen folyó száznak közepette Francia, Spanyol, Portugalia és Sicilia országokból mind kihajtottak volt, mégis a más országokban megmaradtak, úgy nem hagytak semmit bé azon dolgokból, a melyek mián mind ezekben, mind azon országokban már unalomban s gyűlölségbe kezdtetek volt menni, mintha mind azon országokban is legjobban folya sorsok társaiknak; kivált némely collegiumoknak rectorai (előljárói) ha kimozdultak valaha házokból, oly pompát kezdtetek volt immár magok előtt hordozni, hogy ezelőtti időkben kevés püspök jár nagyobb.

Mint másutt, úgy itten is szeretteték magokat ezen szerzetbéli személyek, sok jóval tudván s igyekeztvén az embereknek segíteni, de a mely előljárójok (superiorjok) most utólszor éppen az eltöröltetésnek idejéig volt, úgy viselte magát, hogy az mián nemcsak ő személye szerént, hanem a több szerzetes társai is unalomban kezdtetek volt lenni az itt való népnek, mert a köznépet csak tisztán a maga haszna kedvéért szerette, a vetés-kertet a marháival, az erdőket a béresseivel praedáltatta, és ha az város előljárói ezek iránt panaszkodtak, nagy rémülve esodálkozott, hogy merték az eselédek azt eselekedni, holott a eselédek még nála laktokban is, de kivált hogy hatalma alól kimentek, sokszor mondották, hogy mind az ő parancsolatajából eselekedték, a mit eselekedtek. Volt egy híres igen szép kerek Csere nevű kis erdeje a városnak, ezt mivel közel és keze ügyiben volt, igen kezdette volt pusztítani; az város a temető út felett egy sánczot ásatott annak oltalmazására, de ő kitárlván módját, egy kis hidat csináltatott s azt estve sötétbe a sánczra

tétette, s ha az fát béhozták, ismét onnét elvétette, télben pedig az havat az deákokkal felgázoltatta, nehogy az nyomát az templomba járó emberek észrevegyék. De sőt maga olykor olykor jó kedvében a nemes emberek előtt kérkedezett (így!), hogy bánik ő az városiakkal az erdő és határ iránt, melyre egy jólelkű úri ember azt mondotta: bizony ha úgy bánik atyaságod, lélekben vétek; de ő meg nem szégyelvén magát a világi embernek lelki intésitől, csak azt felelte: mit tud kyed hozzá! s az beszédet másra fordította. S így meg nem tarthatván a város az említett kerek cserét, hogy több bosszút ne lásson miánna, maga elpusztította.

Ez az mostan emlegetett superior esíki paraszt nemzetségből való lévén, a köznépek szeretetével s magát kedveltetésével semmit se gondolt, hanem mind az úri rendekkel rendekkel tartotta barátságát, a kik jó szívvvel bocsátották magok közé, mert hogy azoknak kedvében maradhasson, szüntelen vendégelte azokat. Tudván, s tapasztalván, hogy az városi polgári rend, mint maga különös jurisdictiojával élő társaság a nemesi rend előtt nem igen kedves, ha az itt való privilegiumos városi rendről valaki előtte jó emlékezettel becsületesen szólott, legottan azzal állott ellent: ha a mi szerzetünk nem lett volna, most is a várhoz szolgálnának, mivel mi váltottuk meg a jobbágyságból (szégyen a hazuság!). De ezen kérkedést mi fundamentumú volt légyen? alább megérthetni, a hol az várhoz való szolgálatról lészen a beszéd, most csak intem: a ki ezt olvassa, maga gondolja meg, ha szinte úgy lett volna is a dolog, illeté-e, hogy egy belső renden lévő ember ilyenekkel kérkedezék, annyival inkább, úgy nem lévén, sőt még a törvénynek vége nem szakadván; bezek nem tudom mi okból elfelejtette volt ez a superior C a t o n a k amaz verseit:

Ha jót vettél mástól, azt soknak beszéld,
Ha jót tettél mással, elhallgassa nyelved,

a melyet deáki kis korában a esíki oskolában tanult volt.

Épen jól esett, hogy a szerzetnek eltöröltetésekor ez az ember volt itten superior, mert sokkal keservesebben érezte volna a néptőlök való megválását, de ennek maga így viselete mián a többiek-től is elkedvetlenül, könnyebben viselte a rajtok való szánakozását. Való az is (vagy történetből, vagy isteni rendelésről lett légyen), hogy tetemének ezen városnak földében nem érdemelte temetését, mert a szerzetnek elbomlása után S z e b e n b e menvén, ottan hirtelen reá jött kevés ideig tartott betegségben meghalt és ottan temetett is el.

Volt a többi között ezen szerzetben egy J ó s a J á n o s nevű szent életű s nagyérdemű pap, a ki M a g y a r é s E r d é l y o r s z á g b a n nagy lelki buzgósággal s haszonnal sok szent missiokat vitt végben: igen fájlalva panaszolkodott olykor-olykor, hogy a Jézus-tár-

saságának tagjai elállván a szerzetnek ezéljától, azaz a lélek üdvösségének munkálkodásától, mivel sz. Ignác egyedül csak eztet tette volt ezéül az ő fiainak, úgy annyira a világhoz és annak jövaihoz ragaszkodtak. Ugyanez a pap 1769-dik esztendőben itten Udvarhelyen lakván, könyves szemmel panaszolta a hangozónak az szerzet emberinek ilyen magok viseleteket, mely mián annak jövendő eltöröltetését is megjövendölte, a mely hamarább meglett, mint sem ő hozzá vetett, mert ilyenképpen szólott volt: ha kyed nem is, de gyermeke megéri, hogy a mi szerzetünk eltöröltetik, semmivé tétetik.

A politikusoknál ilyen prognosticum volt irántok: 1-mo saeculo intrarunt, ut vulpes, 2-do saeculo regnarunt, ut leones, 3-tio saeculo pullentur, ut canes. Ennek valóságának megvizsgálását a tudós kritikuskra bízom.

Senki pedig ezen érdemes szerzetnek személyes emberei felől való ilyen irásommal meg ne botránkozzék, se engemet ahhoz háládatlannak ne tartson, mivel annak instituma felől (melyben magam is valamennyire különösön forgottam) csak legkisebb bal ítéletet is tenni nagy vétek volna, mert egyedül csak a r. catholica hitnek védelmezésire és gyarapítására, s következendőképpen az emberi üdvösségnek munkálkodására volt vendelve, innen az eretnekektől pápa janesárainak hívattattak, hogy mint a Török birodalomnak ereje a janesárság, úgy a r. ecelésianak a jesuitaság.

Meg is bizonyították számtalan sokan ezen feltett ezélokhoz való hívségeket, a kik Európában az eretnekektől, Ásiában, Afrikában, Amerikában a pogányoktól sok esúfoltatások, kínozások s vérek kiontások után életektől is megfosztattak, és utolsó szempillantásig való állhatatossággal az igaz hitnek valóságát megpeccétték, de lassan-lassan a népnek nem kevés botránkozásával igen kezdetek volt immár a világon kapni. Borgyiás sz. Ferenez, a ki sz. Ignác után a szerzetnek második generalissa volt, ezen dolog felől így jövendölt volt: *Videbit societas Jesu aliquando numero virorum se auctam, at numero virtutum minutam*, azaz: meg fog az emberekszama a szerzetben szaporodni, de a tökéletességnek meg fog a száma fogyni.

Kevés szóval végezvén ezen dolgot, nem kiesin oknak kellett lenni, a mely mián ezen érdemes szerzet, a mely mind külső tudományokban, mind belső lelki munkájokban annyit szolgált az egész világnak, hogy a mennyi más szerzet vagyon együtt annyit, vagy legalább többet nem, oly gyűlölségbe jutott a felséges uralkodó udvaroknál, hogy ilyenképpen érdemlette eltöröltetését.

Mind ezen itt feljegyzett érdemes dieséretét a szerzetnek kevesebb, de fontosabb szókkal megírja tiszt. Rippel Gergely úr helesstadi pap, az anyaszentegyháznak ezeremoniáiról írt könyvnek 14-ik ezikkelyében a szerzetes rendekről, a mely magyarra for-

díttatván kinyomattatott Nagy-Szombathban 1754-ik esztendő-be, ezen szókkal: 1534-dik esztendő táján vette szerencsés eredetét a p. jesuitáknak az egész világon hites nagyérdemű sz. szerzetes rende, mely Jézus társaságának nevezetik *Lojola* nevű sz. Ignácztól, Spanyolországnak főnemes úri és vitéz egy férfiatól, békével és szerencsésen elszünetelt sok üldözései és sok nagy előmeneteli után 5-dik Pál pápától confirmáltatott és megerősített. Ez az szerzetes rend híresebb, nevezetesebb a világon, hogy sem az ember írásba foglalhassa. Így vagyok szóról-szóra a megnevezett könyvben és cikkeklyben való írás.

Ennek a szerzetnek sok különös, jeles, és más szerzetekben fel nem található tulajdonságai voltak, nevezetesen 1-ső: hogy a ki abban a legszorosabb köteleességre (*quatuor votorum*) megesküdött, soha semmi egyházi uraságot, méltóságot fel nem vállalhatott, ha csak épen maga a r. pápa parancsolva nem parancsolta, mégis mind a külső, mind a belső tudományoknak megszerzésében mindnyájan úgy igyekeztek, mintha azok után mind valami nagy uraságra menendők lettek volna.

Második az: hogy akár a személy a szerzet iránt megunakozott, elkérdezhetett, akár a szerzet a személynek magaviselését illetlennek és megjobbíthatatlannak tapasztalván, aztot szabadon elbocsáthatta akármi üdőben, s akármi statusban is volt a személy.

Harmadszor: hogy abban a szerzetben, kivéven az egy előjárót, senkinek bizonyos helye a szerzet rendiben nem volt, akár mely elé való hivatalokot viselt, s akár mely öreg volt is; példának okáért: az universitásoknak cancelláriussa, vagy theologiának doctora ezen hivatalokra nézve, vagy az letett rector, vagy provincialis régi tisztségekre nézve elsőbbséget az akármely új papnál magának nem tulajdoníthatott; innen ha azok közül valamelyik, vagy más akárki is az ebédlő-házba ha elébb érkezett, elébb ült, ha utol, utól ült az asztalhoz, a legalább való fraternek olyan s annyi porció étke s bora járt, mint a legtudósabb s híresebb theologiae doctorának.

Ide járúl az egymáshoz való nagy atyafi szeretet is. Bizony sz. Ignác írva hagyta volt, hogy ha a betegre nem volna miből költsenek, a templom kehelyét is adják el. A provinczialisok mikor hivataljok szerint valamely collegiumba érkeztek, előbbszer a templomba imádkozni mentek, azután, ha beteg volt a háznál, azt látogatták meg, s úgy mentek a nékie rendeltetett szobába.

Akármely vétékbe is esett valaki közülök, de azt az előjáró soha tével-tuval, vagy valami kesergető szókkal nem pirongatta, de sőt a collegiumokban az olyan dologhoz nem is szóllott hozzá a főelőjáró, hanem a második (ministra) előjáró hivatalja volt az személynek aféle vétkére vigyázni és aztot büntetni, hogy így a

előljáróhoz való bátorságos fiúi bizodalnok mindenkor megmaradjon az alatta valóknak; nem is tapasztalhatni egy szerzetben is, hogy az előljárók az alatta valókkal, a professorok a tanulókkal oly nyájas és atyafiságos szeretettel teljes móddal akármicsoda alkalmas-sággal beszélgetnének, mint az jesuitáknál volt szokás.

Ugy tetszik, hogy a religio útján messzeeske távoztam volt a város dolgaitól, mostan azért az oknak folytatására visszatérvén legyen az

VII. CZIKKELY

Az ezéhhokról.

Mint más magyar, szász, királyi kolesos és mező-városokban, úgy itten is a jó rendnek megmaradásáért különös mesterségeket űző emberek bizonyos articulusokat szabván magoknak, azokat azon üdöbéli fejedelmek által nagyobb, és bizonyosabb állandóságnak kedvéért megerősítettvén, azok alatt bizonyos ezéhhokot, társaságokat állítottak fel, és tartnak mostanában is.

Az f a z a k a s o k 1572-dik esztendőben 24-a Junii költ a városi bírának articulusaikot bémutatván, azoktól helyben hagyattak, azután 1613-dik esztendőben Bethlen Gábor, és 1643-dikban nagyobb R á k ó e z y G y ö r g y fejedelmektől confirmáltattak; ezeknek erejek a városban és a városon kívül egy mélyföldig szolgál.

Az t í m á r v a r g a mesterek a ezéhhokot állították 1584. esztendőben a fejedelemtől confirmáltatott articulusok alatt, a melyeknek ereje csak a várostra szolgált, hanem mostan uralkodó felséges aszszonyunk kegyelméből confirmáltatván, olyan erejű punctumokat nyertek azokhoz, hogy a városon kívül egy mélyföldig senkinek nem szabad a tímár mesterséget ő ellenek eszerrel folytatni. Eleitől fogva eszerrel a paraszt-bőrt, iskampiával a kordovánt mindnyájan egyaránt készítették; ez mellett mindenféle sarut azokból oly bővön csináltak, hogy az esizmának majd mi keleti sem volt; a boeskor-szíjjat is vagdalták s árulták, úgy hogy egy sokadalomban háromfelé árult egy mester eselédjeivel együtt: a eseres bőrt a tímárokkal, a sarut a vargákkal, a boeskor-szíjjat a szíjjgyártókkal; hanem ezen folyó száznak 20-dik esztendeje tájatt a szász natio perleni kezdette őket, praetendálván, hogy egy ezéhbéli mestereknek nem illenek, s nem is lehetne olyan három különös ezéhot illető mesterséget másoknak nyilván való kárára folytatni; a felséges királyi guberniumnak ittele szerént ketteitől elfogattatván, csak az eszerrel való bőr készíttéssel maradtak, s így a tímároknak a saru-esinálástól való elmaradása után kezdettek naponként a esizmadiák gyarapodni.

Az s z a b ó k és s z ő e s ő k a fejedelemnek kiadott articulusaiknak confirmálását nyerték 1613-dik esztendőben. Ezeknek a város-

ban olyan erejek vagyon, hogy akármely nemes-háznál, vagy kastélyban valami kuntárkodó (így!) szabó, vagy szőes dolgoznék, onnan kijövéen elfoghassák és megbüntethessék. De ezzel a privilegiummal most csak a szabók élnek, mivel a szőesök azután ezektől elválván magoknak új privilegiumot szerzetek.

Az esízszárok, lakatosok articulussai 1613-dik esztendőben az városi magistratustól kiadattatván, ugyanazon esztendőben a fejedelemtől confirmáltattak. Ezeknek is ereje csak az városra szolgált, hanem szabadságok vagyon, hogy a nyereggyártókat, pais gyártókat, szíjgyártókat, kovácsokat, asztalosokat, magok közé bévéhessék, a mint is nem régebén ezen utolsó mesterséget fűző emberek hozzájuk állottak.

A szőesök 1628-dik esztendőben a szabóktól elválván, magoknak különös articulások alatt új ezéhot állítottak fel, a mely articulások ugyanakkor a fejedelemtől confirmáltattak. 1636-dik esztendőben pedig oly erejű privilegiumot nyertek, hogy az egész széken szőes-mesterséghez való bőrköt nyereségre szedni, készíteni, árúlni munkálni senkinek nem szabad ő ellenek.

Az eszmadiak articulussaikot a város bírása a mesterekkel a fejedelemnek bémutatván, azoknak confirmatioját nyerte 1635-dik esztendőben. Ezeknek is ereje csak az városban vagyon, hanem vagyon szabadságok idegen országból harminczadon általhozott fűvel és egerfa bingyóval a magok mesterségekre bőrt készíteni, a mint hogy a kordovánt mind ez ideig némelyek készítették is. 1738. és 39-dik esztendő tájatt eszerrel is készíteni kezdették volt, de szabadságok arra nem lévén, a tímárok privilegiumának ereje által attól eltiltattak. Az régi üdőkben egy mestert bizonyos nótáért a ezéhből kitiltottak, a ki Gyergyóba vette magát, s ottan a kordovánt készíteni kezdette, a szt. miklósi őrményeket fizetésért megtanfotta, a kik mostanában oly bővön készítenek már az kordovánt, hogy nemesak Erdélybe mindenfelé, de Magyarországra is eleget szolgáltathatnak ki.

Az kalamár társaság más királyi, s szabad városokban lévő kalamár compániáknak rendi szerént egybeszedett, és az városi magistratustól helyben hagyott articulások alatt állott fel 1683-dik esztendőben, és mivel némely sokadalomokban némely helységbeli kereskedőktől az árulásban akadályoztattak, az innen való kalamárok néhai b. e. Apaffi Mihály fejedelemtől olyan szabadságot nyertek minden városokban falukban lévő szabad sokadalomokban való árulásra, minémű vagyon akármely más városi kereskedőknak s kalamároknak; de ennek az itten való kalamár társaságnak ezelőtt egy néhány esztendővel vége szakadott.

Az asztalosok, és szíjgyártók külön-külön ezéhot tartnak, hanem uniojuk vagyon az lakatos ezéhal.

Az főszűsök maguktól szerzett és az magistratustól meg erősített artículusok alatt 1791-dik esztendőben társaságot állítottak fel magoknak.

A mászárosok 1630-dik esztendőben társaságot állítottak fel magoknak.

Vagynak ezeken kívül nyereggyártók, kötélverők, kalaposok, könyvkötők, vászony-, és gyoles-nyomtatók, borbélyok és óracsinálók, de mivel ezéhek nem tartnak nem alítom szükségesnek külön-külön a róllok való írást; vannak még ácsok is.

Az kőművesek pedig most 1798-dik esztendőben akarnak magoknak külön társaságot állítani, magok akarván magoknak artículusokat készíteni.

VIII. CZIKKELY.

Az vásárvámról, korcsomáról, s várhoz való szolgálatról.

Udvarhely várossának felyebb emlegetett privilegiumos szabadságát kétségbe hozták némelyek három okból: tudniillik, előbbszer, hogy a vásárvámnak egy része fiscus számára járandó volna. Másodsor, hogy a korcsomálás is minden esztendőben hét holnapig ugyan a fiscus számára folytatandó volna. Harmadsor, hogy az városi privilegiumos rend a várhoz szolgáló jobbágy volna, azért ezen három dolgot így világosítom meg, szólván előbbszer

A vásárvámról.

Udvarhely várossában a mult száznak közepéig az héti vásár hétfőn tartatott, de mivel az nép azelőtt való nap, úgy mint vasárnapon igen egybe szokott volt gyűlni, hogy azon napnak tisztelet adattassék, keddre vitettetett által, hogy hétfőn az nép bátrabban bégyűlhessen. Az most nem régiben felséges aszszonyunktól a szövésnek, fonásnak bővebb előmozdításának kedvéért Bójt első hétfőre adattatott (a mely már sz. Tamás napjára vitetett) sokadalmon kívül három más országos sokadalom szokott esni, úgy mint Bójt közepén szeredán, Úrnap után való hétfőn, és Szeraphicus sz. Ferenez napján. Ezeken a három sokadalmokon és minden héti vásárokon is szedetni szokott vásárvám régentén csak éppen a városi privilegiumos rendé volt, hanem Bethlen Gábor fejedelem idejében az városi rend megkevesedvén, (a mint ide alább a várhoz való szolgálat alkalmosságával bővebben megíratik) annak egy részét a szék tisztjei magok számára akarták foglalni, de említett Bethlen Gábor az udvarhelyi várban 1623-dik esztendőben Boldogaszszony havának 13-dik napján költ privilegiumában aztot egészen más szabad városoknak privilegiuma, szabadsága szerént a városának ítélte lenni, és a szék tisztjeit abból teljességgel kitiltotta, hanem azután második Rákóczi György fejedelem idejében a udvarbíró kezdett belé kapdálni, de eztet is mi formán tiltotta ki belőlle azon fejedelem, kitetszik ez következő rescriptumából:

Georgius Rákóczi Dei gratia etc. fideli nostro generoso Petro Szénás de Baloigh universorum bonorum in Transilvania praefecto, contributionum fiscalium vicearendatori nostro, tabulaeque judicariae assessori, nobis dilecto, salutem et gratiam nostram. Az udvarhelyiek mind közönségesen alázatos könyörgések által találának meg bennünket, jelentvén, hogy Istenben elnyugott üdvözült kegyelmes urunktól ő nagyságától ő nekik közönségesen városul adattott privilegiumoknak némű némű részében nem akarná az udvarbíró megtartani, sőt potentia mediante piacokról városul nékik járandó provenusoknak egy részét maga számára occupálta, privilegiumoknak vilipentumára. Így lévén azért az dolog, kegyelmesen paranesoljuk kegyelmednek, hogy valamit privilegiumok tart, abban őket megtartassa az udvarbíróval, úgy, hogy városul nékik járandó proventust se maga számára, se máséra ne convertálja, hogy mi is ezen dologról többszer ne búsítsunk. Secus non facturus. Datum in civitate nostra Alba Julia die 8 mensis Febr. 1649-no etc. etc.

Továbbra Szentpáli János elvén feleségül magának fennebb írt Bornemiszsza Susannát, s azután az vár jószágiban paranesolni kezdvén, a vásárvámot a piacon szedetni kezdette, nem gondolván az városiaknak igazságok mellett való protestatiojával, annyira ment a dolog, hogy az városiak bízván igazságokban erőszakkal kezdték a vámszedőket a piaczról elverni. De Szentpáli János németeket hozván ellenek, azok a városiak közül Sánta Györgyöt meglőtték, hogy megholt, Szóts Pál Péter pedig holtig sántált az akkor kapott lövés mián. Így elnyomattatván igazságokban, s az fejedelemhez való útjoktól is elfogattatván az városiak, mivel Bornemiszsza Susanna a fejedelem feleségével Bornemiszsza Annával egy testvér volt, utoljára kéntelenítették békességesen Szentpáli Jánosnak és posteritasinak engedni a vásárvámnak felét, valameddég ezek a várat bírják, úgy hogy másra kelvén a várnak birodalma, annak semmi jussa a vásárvámhoz ne légyen, protestálván, hogy ezen egyezést senki privilegiumoknak sérelmére ne tulajdonítsa. De minekutánna Szentpáli János minden posteritásával a várnak birodalmából kifogyott is, békességesen a városiak a vásárvámot nem bírhatták, mivel német kézre kelvén az ország s az itt való várban is német commendans tétvén, némely embereknek tanácsából s biztatásából a múlt száznak vége felé az is részt akart belőle venni, de az város instantiájára költ kegyelmes rendelése által a felséges királyi guberniumnak az is kitiltatván abból, azután senki sem erőszakoskodott a vásárvámnak valami részéért, hanem egészen a város számára szedetett mind ez ideig.

Az koresomáról.

Az koresomárlás az régi üdőben minden esztendőben hét holnapig a város számára tartatott, öt holnapig szabad volt min-

den személyes embernek koresomárolni, a fiscusnak pedig semmi a város koresomája ellen koresomája hogy nem volt, kitetszik néhai b. e. Báthori Sigmund fejedelemnek ez következő commissiójából:

Sigismundus Báthori de Somlyo vajda Transylvaniae et Siculorum comes etc. Egregio Blasio Bodonio capitaneo arcis nostrae Udvarhely et iudicii regio sedium Siculicalium Udvarhely et Maros, ejusque vicem gerentibus modernis et futuris praesentes visuris salutem et favorem.

Ex humillima significatione circumspecti iudicis, juratorum civium et universorum incolarum oppidi nostri Udvarhely intelligimus, quo modo ipsum certas leges et immunitates, juraque municipalia et libertates, tum de aliis negotiis, tum vero de educillatione vini habuisset, de educillatione vini quidem, ne in eodem oppido vina in nostrum, sed ipsorum oppidanorum usum et necessitatem educillarentur, in hacque ipsorum consuetudine haecenus permansissent, tamen vos non curatis ipsorum legibus immunitatibusque in educillatione vini observatis, facultatem educillandorum vinorum ipsis interdicere, ac vina pro usu et ratione nostra educillari facere velletis, in derogamen jurium, libertatum et consuetudinum ipsorum manifestum. Supplicarunt nobis humillime in praemissis eorum iuribus illaesos conservari. Quare nos eosdem subditos nostros in suis legibus et immunitatibus oonservare volentes, nobis harum serie committimus et mandamus firmiter, ut acceptis praesentibus praefatos oppidanos in suis legibus, immunitatibus, libertatibusque, quibus in educillatione vini haecenus usi sunt et gavis, illaesos conservare, et nihilominus nulla vina in rationem nostram ibi educillare, verum ipsis oppidanis liberam educillandorum vinorum facultatem in usum et necessitatem ipsorum oppidanorum fiendam juxta consuetudinem haecenus observatam concedere debeatis, ac teneamini, eosdemque oppidanos propterea in personis, rebusque ac bonis ipsorum universis turbare, molestare, vel damnificare nequaquam praesumatis etc. etc. Datum Albe Juliae 21 Jan. 1585-to.

Üdö jártában pedig Bethlen Gáborra kelvén a fejedelemség, ki is a várat jó karban állítatván, hogy abban a mindennapi romlásokra és az üdönek viszontagságai mián előkerülhető költségekre állandós fundust szerezhetne a várostól, azon hét hónapi koresomárlást elkívánta, a város a fejedelem kívánságának ellent nem mervén eselekedni, oda engedte.

Bethlen Gábor holta után Catharina Brandenburgica fejedelemasszony 1630-dik esztendőben az ország gyűlésében a vár szükségire fordított hét holnapi koresomárlásból négyet a városnak visszaengedett.

1535-dik esztendőben pedig Rákóczi György fejedelem az ország végezése szerint ezt a vár szükségére meghagyatott 3 hol-

napot úgy méltóztatott rendelni, hogy a város tetszésében álljon, a melyik 3 holtnapot akarja a vár szükségére engedni.

De ifjú Rákóczi György fejedelem ismét a fiscus a 7 holt napi koresomárlást a maga számára folytatni kezdette, nem gondolván az ez iránt költ, csak most említett ország végezésével, melyhez képest 1648-dik esztendőben az ország gyűlésében protestált követje által az város a fiscusnak eselekedeti ellen.

De ugyanesaknéhai b. e. fejedelem nagyobb Apaffi Mihály fejedelem hatalmával a két holt napi koresomárlást a vár szükségire foglalta volt. Már miolta a vár elrontatott, minden személyes embernek minden üdőben szabad a koresomát folytatni, úgy annyira, hogy a mint a régi tilalmas üdőkbén városi, vagy nemes embernek, úgy a papnak is szabad nem volt nyilván koresomát tartani, úgy most nemesak ezek, (de nem tudom dícsíret-é vagy gyalázat?) minden jövevény idegen nemzet, oláh, cigány etc. úzheti aztot, a megírt vár szükségire való koresomárlást pedig csak bort és sert illette, mivel pálinkát minden üdőben szabad volt az városiaknak árúlni, ellemben, ha a falusiak árultak, s az darabontok rajta kapták, szabadosan elvették s az edényeket a földhöz verték. Hanem a hídon túl a szombatfalvi s Balog kerten felyül a bethlenfalvi határ szélyében a bethlenfalvi nemes emberek mindenkor tartottak bort, az hova az városiaknak szabad volt innya kijárni, de nyilván bort bé nem hozták.

Az várhoz való szolgálatról.

Üdeje, s helye vagyon már, hogy a várhoz való szolgálatról szóljunk, mivel annak eredetét és folyását némelyek nem tudván, de bosszúságból azt vitatják, hogy az Udvarhely városi civilis rend hajdan a várhoz jobbágyi szolgálattal köteleztetett volna. Ez mi, és miért lett szolgálat volt legyen, minekelötte megmagyarázzuk, illő megtudni, hogy a mint fennebb emlitettem, Udvarhely várossa a régi b. e. fejedelmektől adatott privilegiumokban, rescriptumokban, commissiokban Erdélyországban lévő, akármely szabad város-hoz hasonlítottak szabadságában, és minémű szabadsággal élnek más szabad városok, olyannal való élest engednek Udvarhely városának, és azoknak rendiben különös regalissal hívattatott akármely országgyűlésiben, következőképpen mint más szabad városok semmi jobbágyi szolgálattal nem köteleztetnek, úgy ezen város sem volt soha is, hanem tudva s látva való dolog, hogy Udvarhely várossa a székelységnek közepette lévén, s fegyvert a székely nationnal nem viselvén, honnyában a terhet viselte, a mely minden üdőben, de különösen a táborozásnak idején igen súlyos volt, mivel Csík, s Háromszék felől akár kifelé, akár kívülről arra felé volt a tábornak járása, Udvarhelynek kellett azt befogadni, s előbb költöztetni, az fejedelem számára Csíkban, Gyergyóban,

Udvarhelyszéken szedett adó-pénzt, úgy az oláfalviaktól, a zételakiaktól a fiscus számára fizetendő deszkát, zsendelyt Segesvárra szállítani, több más ezeknél apróbb s nagyobb mindennapi terhek viselésén kívül, mely nagy ígát sokan megúnván, a városiak közül inkább kívánkoztak a szék részére állani és táborozást folytatni, mintsem honnyokban annyi terhet viselni. Ezen dolognak pedig úgy létét bizonyítja néhai b. e. öreg Rákóczi György fejedelemnek 1633-dik esztendőben költ patens comissioja ilyen szókkal:

T. t. Udvarhely városunkbéli híveinknek alázatos könyörgéséből értjük az ott való szegénységnek kevés számát, és sulyos terhe viselését, elannyira, hogy emekelőtte a sok megnevesedett és adó fizetés előtt közüllök kiállott emberek miatt mindenestől fogván is 100-nál többen nincsenek, azok közül is 35-nél több nincs, a ki derék adót adhatna, s a többinek is szűkön lehetne csak naponként való táplálások is határoknak szűk és zsíratlan volta miatt, az terheviselés is pedig vasnak, zsendelynek, deszkának és egyéb postálkodásnak dolgában szinte annyi rajtok, mint Segesvár és Kőhalom székeken etc., etc.

E szerint megkevesedvén a városi nép, s a félyül előszámlált terheből semmi könnyebbülés nem lévén, folyamodtak a fejedelemhez annak megkönnyebbtéséért, s azt ígérték, hogy ha azon terhet róllok elfordítja, a vár körül való dolgokat mind végbe vizsik; a fejedelem méltónak látván panasszokot, a terhet róllok elfordította, ezen önként ígirt szolgáltnak végbe viteléért.

Valóságossá teszi ezt egy 1681-dik esztendőben költ relatoria, mikor maga a fejedelemasszony Bornemisza Anna a várnak, és ahoz tartozó jószágoknak állapotja iránt feleltetvén, a többi között ezen mostan kérdésben forgó szolgáltról is kérdés tétetett, a melyre nemesak a városi, hanem a nemesi 70 és 80 esztendős tanuk szóról-szóra így feleltek: Tudom azt, hogy Betlen Gábor fejedelem idejében a kertben szolgálta a városi rend, azon kívül a mely majorság, búzaaratás az oláfalviaktól elmaradott, azt segéltette az város felaratni, az öreg Rákóczi fejedelem idejében is úgy vala, az postálkokást pedig azért a kertbéli dologért és széna-takarásért elengedték, az adózást is. De mindezek felett való bizonyosság öreg Rákóczi Györgynek ezen világos paranesolatja:

Georgius Rákóczi Dei gratia princeps Transilvaniae, partium regni Hungariae dominus, et Siculorum comes etc. Fidelibus nostris generosis, egregiis, et nobilibus capitaneo, vicejudicibusque regis sedis Siculicalis Udvarhely, item Petro Szénás de Balogh universorum bonorum fiscalium in Transilvania praefecto, ac decimarum vicearendatori, item Thomae Nagy de Fogaras, bononum provisorii, castellanis ac officialibus arcis mostrae Udvarhely modernis

et futuris quoque pro tempore constituendis, cunctis etiam aliis quorum interest seu intererit praesentium notitiam habituris, nobis dilectis, salutem, et gratiam nostram.

Udvarhely városunk lakosi adák értésünkre alázatos könyörgeések által jelentvén, hogy noha mikoron udvarhelyi városunkhoz parancsoltuk volt őket szolgáláni, akkoron úgy rendeltük volt, hogy mint az üdvezült Bethlen Gábor fejedelem praedecessorunk idejében, ennek utánna is hasonlóképpen az egy várbeli szolgálaton kívül terehviselésre ne kényszerítettnek, mindazáltal mostan annak felette minden postálkodást, terehhordozást s szállítást és gazdálkodást supportálniok kellett, s egyéb minden adózást is praestálni kényszerítettnek, mely sokfelé való szolgálatjuk miatt már teljességgel fogyni is kezdetek. Akarván azért őket ennek utánna is olyan szolgálatban tartani, mint a szegény fejedelem idejében voltak, hagyjuk és parancsoljuk is hívségteknek, megírt Udvarhely városunk lakossihoz ebbéli kegyelmes annuentiánkot így értvén, megnevezett várunkhoz való szolgálatban, úgy mint a megholt fejedelem idejében volt, ennek utánna is inviolabiliter tartsa meg és másokkal is megtartassa, nem kényszerítvén semmi egyéb terhe viselésre, úgy mint postálkodásra, akármiféle terhe hordozásra, szállításra és az adózásnak praestálására is, s azért őket se személyekben, se jóvokban s marhájokban meg ne károsítsa; hívségteknek pedig Udvarhelyszék tisztviselőinek kegyelmesen parancsoljuk, ez felyül specificált annuentiánkban az Udvarhely városunk lakosít tartsa és másokkal is tartassa meg, hogy az mi kies szárnyaink alatt épülhesenek ők is naponként. Secus non facturi etc. Datum in civitate nostra Alba Julia dei 4-ta m. Martii A. D. 1642-do.

De a megírt igiretéről és a fejedelemnek ilyen igiretéről és kegyelméről mi okból viseltetvén a városi rend, midőn fennebb említett Bornemiszsza Susanna a várnak birodalmában beiktattatnék, lemondott, és ilyen szókkal protestált:

Az várhoz mi semmi szolgálattal nem tartozunk s nem is szolgálunk privilegiumunk ellen, holott még azt sem egyszer, sem másszor valami vétékkel el nem vesztettük, hanem kéntelenségből ha mit szolgáltunk, jobbágyok nem voltunk, az privilegiumhoz tartjuk magunkot, a szokott adót megadjuk, a többi taxás városoknak privilegiuma szerint, a mivel tartozunk az ország közé.

Ezért ugyan több más színű dolgok iránt való contradictorokkal evocáltatott volt az város, de törvényesen soha nem prosequáltatott; hanem a sokszor említett Bornemiszsza Susanna erőszakkal hajtotta szolgálatra, melyről néhai b. e. fejedelem Baresai Ákós így írt ő nagyságának:

Akatius Barsai Dei gratia princeps Transilvaniae, partium regni Hungariae dominus, et Siculorum comes etc. Generosae dominae Susannae Bornemiszsza, generosi quondam Balthasaris

Kemény de Gyerő-Monostor relictæ viduæ, nobis gratae, salutem et gratiam nostram.

Az országnak és abban lévő minden rendeknek erős hittel lévén kötelesek, hogy kit-kit szabadságában megtartsunk és abban előmenni meg ne gátoljunk és kötelességünkötől viseltetvén (noha egyéb illendő és igazságos dolgokban kegyelmednek kedveskedni készek vagyunk) akaránk kegyelmednek írni, mivel úgy értjük, az udvarhelyiek privilegiumát az ország confirmálta articulussában, annak nagy sérelmével és bántódásával némely utczáit *Udvarhely* városának jobbágy szerbe szolgáltatja darabontúl a várhoz. Parancsoljuk annak okáért kegyelmednek kegyelmesen, az ország articulusa ellen őket tovább avval a szolgálatl ne terhelje, mivel mi is megengedtüknek kik az articulusszerént éljenek szabadságokkal. *Praesentibus perlectis etc. Datum in civitate nostra Szász Sebesini die 15-ta m. Junii A. D. 1659-no.*

Evvel az úttal is megszabadulván a megírt szolgálattételtől ugyancsak *Apaffi Mihály* fejedelem idejében kezdettek kényszerítetni azon szolgálatra, mivel pedig az városiak nem egyéb kényszerítettségéből, hanem a megírt terheknek elfordításáért vállalták volt magokra, nem akarták azt tovább megtenni, annyival inkább, hogy semmi tereh viselésből és adózásból nem könnyebbítettek; de minden panaszokkal nem gondolván, a fejedelem a bírót egy néhányad magával *Ebesfalvára* vitette, s ott portiora adott kenyéren szíven oly szigorú tömlőzben tartotta, hogy a lajtorja fogain aludtak, a mi keveset alhattak, mivel a feneke rakva volt békával. Így szorongattatván s más útját szabadulásoknak nem látván, úgy kényszerítettek minden könnyebbítés nélkül is a régi szolgálatra igérni magokat, de eztet is megsulyosították a tiszték, mivel régentén csak a várban; és a várkertben végezték el kötelességeket, de ezen időben *Miklósfalvára* is aratni, itten pedig széna-takarni, gátkötni hajtották, az koresomárlást az fejedelem számára réájok vetették. Meghalálozván ifjú *Apaffi Mihály* is, az ország egészen a felséges ausztriai háznak hatalmas szárnyai alá jutván, annak szerencsés országglása alatt kezdett boldogulni több minden részével az hazának ezen város is, mert azután, kivált hogy a kuruzság lecsendesítettett, senki azon szolgáltnak tételére erőszakkal nem kényszerítette az városiakot.

Hanem a mint fennebb jelenttem, mgos gróf *marusné-methi Gyulai Ferencz* ő excelenziája jutván biradalmában az várnak, a kuruz-világ után kezdette ezen dolgot előforgatni, panaszolván a fges királyi gubernium előtt ez iránt való esonkulásáért, melynek bővebben való megvizsgálására méltóztatott a f. k. gubernium bizonyos commissarius urakat rendelni, úgymint az egyik ítélőmestert *Kinosi Sándor Gergelyt*, *Korda Sigmond Udvarhelyszéknek*, *Keresztúri Miklóst Marosszéknek* fő királybiráit, a kik itten *Udvarhelyen* 1721-dik eszten-

dőben megjelenvén, s mind a két félnek ahhoz való szavait meghallgatván, a városnak régi szabadsága, úgy ezen praetendált szolgálattal iránt való documentumait megvizsgálván, az exponens gróf excellenciájától kértették: ha volna-é valami fejedelmi donatioja, commissioja, vagy egyéb hiteles literaléja, mely szerént a praetendált szolgáltnak praestálására valaha az városiak a várhoz applicáltattak volna, melyre ő excellenciája egyebet az urbariumnál elő nem adott, a mint nem is adhatott, melyhez képest igen sulyos és az magok activitását felyülhaladó dolognak látván az commissarius urak, méltónak ítélték a f. k. guberniumnak ítéletére boesítani. Ekkor Nagy Márton mutatván az öklit, azt mondotta: inkább ekkora egérkövet megeszem, mintsem én nagyságodnak jobbágya légyek, mivel nékem minden eleim igaz városi szabad emberek voltak s magam is az vagyok. Erre esendes elnével a megírt gróf ő excellenciája így felelt: Én atyámfiai jobbágyokra nem is kereslek, hanem mivel igen nagy summa pénzt adtam a várért és ahhoz tartozó kevés jövedelmű jószágért, ha az koresomának és ezen szolgáltnak a régi mód szerént való folytatásától megfosztatom, károsnak tapasztalom lenni a magam részemre a vásárt.

Ezután Kolozsvárra f. k. gubernium előtt folyt a dolog, holott is sok fáradtság és költés után 1722-dik esztendőben olyan ítelet lett, hogy a megírt exponens gróf ő excellenciája ezen törvényben a város ellen előadható minden documentumait párshan adja által a városnak, a melyeket annak formálítása szerént magához vévén a város, esendes békességben régi szabadsága mellett élt mind ez ideig, senkitől ezen dolog iránt nem háborgattatván, most is fenn van a Gyulai törvényének az híre, mert egyszer nagyobb inség a városi renden nem volt, mint ennek folytatása alatt, mert ugyan is az említett szolgálat miatt, a mely mind az kurucz világig fenn volt, igen sokan a városi rendből kuruczokká lettek és evvel az úttal mind magokról, mind jószágokról a szolgálattal elvetvén, magokat a székely nemesség közé írták és így úgy megkevesedett a privilegiumos rend, hogy ezen sulyos törvénynek folytatása alatt csak 12 gazdából állott az egész civilis communitas, ezeknek kellett elgyőzni a nagy adón kívül a törvényre való költést, fáradtságot. Az én néhai édes atyám ennek alkalmatosságával egy esztendőnek elfolyása alatt 17 hétig fáradozott s bujdosott hazáján kívül. Igen olesó volt akkor a civilis jószág, mert ezután vetetvén mind az adópénz, mind a törvényre való költés, némelyek nem bízván ettől való megszabaduláshoz, fele árán is jó szívvvel eladták, csak a nagy terhe alól szabadulhassanak.

Ezeket a régiebb dolgokat bizonyos írásokból és hiteles hálomásokból, hagyományokból leírván, méltónak álítom a mi üdönkbéli egy jeles dolgáról a közönséges városnak szóllani.

Különfélek.

A székely történeti pályadíj-alap története.

Orbán Balázs nagy műve, a székelyföld leírása, befejezéshez közeledvén, *Jakab Elek* egy történeti pályadíj-alap megteremtésére hívta fel a székelységet 1873. jan. 5-én a *Jónás Lapja* 1-ső számában.

Ő maga egy arannyal nyitotta meg az aláírást, melyhez Simon Elek 100 frttal járult s példájokra egy évi lelkes gyűjtés eredményeként, 7087 frt 47 krról számolt be Jakab Elek az 1874. ápr. 7-én megtartott első közgyűlésen. E szép összeg mintegy 5000 adakozótól gyűlt egybe; közöttük gr. Mikó Imre 100 arannyal, és Haynald Lajos érsek 504 frttal.

A közgyűlés *Szabó Károlyt* bizta meg a székely nemzet történetének megírásával. A készülő mű tiszteletdíját 1400 aranyban állapították meg; utazási költség 200 arany; határidő 1880. ápr. 7. Ugyane közgyűlés egy állandó intéző bizottságot nevezett ki gr. *Mikó Imre* vezetése alatt Bányai Vitális (pénztáros), Finály Henrik, Haynald Lajos, Jakab Elek, Kolosváry Sándor, Korbuly Imre, Kőváry László, Ladányi Gedeon, gr. Lázár Miklós, Várfalvi Nagy János (jegyző), Óvári Kelemen, Sámi László, Simon Elek biz. tagok személyében, mely bizottság mindent megtegyen, mit a nagyfontosságú tudományos cél elérése érdekében szükségesnek tart.

Gr. Mikó Imre 1876. nov. 16-án elhalván, gr. Lázár Miklósrá maradt a vezetés, ki a Szabó Károlytól kiadott *Székely Oklevéltár* I. és II. ktét sajátjából is tetemes áldozattal segítette. 1882-ben a bizottság jegyzőjének, Várfalvi Nagy Jánosnak öngyilkossága folytán, a hivatalos iratok nagy része elveszett s a pályadíj-alap történetíróját nagyszabású bibliographiai munkássága foglalván el, a kitűzött feladat is hosszabb ideig vesztegelt; mígnem végre 1889-ben gr. Lázár Miklós kimulása után, Jakab Elek sürgető felszólítására, az erdélyi történetírók Nestora, *Kőváry László* rendezte, mint korelnök, a pályadíj-alap zilált ügyeit. Az 1889. jun. 8-ra egybehítt új alakuló közgyűlés gr. *Kuan Gézát* elnöknek, Kőváry Lászlót és Kolosváry Sándort alelnöknek, Kanyaró Ferenczet jegyzőnek választotta meg s a megfogott intéző bizottságot a közélet és tudomány vezérlő férfaiából 60 tagra egészítette ki.

A következő évben kiadta a bizottság a *Székely Oklevéltár* III. ktét. Ugyanez évben 1890. aug. 31-én a pályadíj-alap történetírója, Szabó Károly elhalván, az intéző bizottság hosszas tárgyalást folytatott a családdal az elhunyt nagynevű tudóstól összegyűjtött történeti anyag tulajdonjogának megszerzése végett. Az 1891. évi közgyűlés, Salamon Ferencz és Szilágyi Sándor szakértő véleményének meghallgatása után, gr. Bély Ákos indítványára, 3000 frtot adott ki a pályadíj alapból a már addig kiutalt 3815 frt. mellé Szabó Károly családjának végkielégítésül. Tervben volt, hogy ez összegből a pályadíj-alap emléket is állít a kolozsvári temetőben a hún tradíciók búgó védőjének; de az emlék elmaradt.

Szabó Károly halála után nyílt pályázat hirdettetvén a félbeszakadt munka folytatására: 1892-ben *Szádeczky Lajos* vállalkozott a székely nemzet történetének anyaga összeszedésére és megírására, ki nagymérvű kutatásokat tévén éveken át, a Székelyföld és az ország különféle levéltáraiban s a bécsi levéltárakban: az anyagot összegyűjtötte. Ugyancsak ő rendezte sajtó alá a Szabó Károly hagyatékában fenmaradt *Székely Oklevéltár* IV. kötetét s ezt 1895-ben még a Szabó Károly neve alatt adta ki. Ezt követte 1896-ban az V. kötet, 1897-ben a VI. kötet, most van megjelenőben Csíkvármegye nagylelkű anyagi támogatásával a VII-ik, mely 1745-ig halad. 1848—50-ig még m. e. két kötetre terjedő anyaga van a szerkesztőnek, a mely kiadásra vár, a mi az alap terhére már nem történhetik meg, mert az a megírandó történeti munka kiadására van fentartva. Ezzel az anyag a legutóbbi időig össze van hordva a székely nemzet történetéhez, melynek megjelenését a hosszas és gondos alapvetés után a székelység dicső múltjához méltó kidolgozásban már a közel jövőben várhatjuk.

A pályadíj-alap intéző-bizottsága állandóan Kolozsvárt székel; ügyeit az elnök s távollétében az alelnökök intézik. A fontosabb intézkedések végrehajtásához egyhehivott nyilvános közgyűlés megerősítése szükséges. A pályadíj-alap vagyona 1896. decz. 31-én 7633 frt. 41 krból s egy 100 frtos földtehermentesítési kötvényből (5 szelvénynyel) állott, a kiadott Oklevéltár megmaradt példányait nem számítva.

Kanyaró Ferencz.

Cserey Mihály és Bethlen Kata egyházi adományai.

A marosköri ev. ref. esperesség nagy anyakönyve *Cserey Mihály*-nak, a történetírónak és *Bethlen Katá*-nak, az írónőnek egy-egy adományáról emlékezik meg, melyeket az esperesség területén két különböző faluban tettek. Mindkét ajándékozás az anyakönyv elkészülése után történt s így utólagos bejegyzés. Cserey 1701-ben újjévkor teszi a *káli* ref. egyház részére adományát, melyet az anyakönyv 271. oldalára a következőleg jegyeztek be:

„Anno 1701 die 1 Januarii. Nemzetes Cserey Mihály uram Isten dicsőségéhez való buzgóságából conferált a kaáli reformátusok templomában való praedikáló székre egy szép veres scarlát persiai dufla szőnyeget, egy ezüst tányért tíz latból valót; egy karmasin selyemmel varrott szkofigmos keszkenőt“.

Mikor Cserey ezen adományait feljegyezték, Bethlen Kata még alig volt nagyobb egy hónaposnál. Tizenöt év múlva azonban már ő is ott van az adakozók között Marosszék egy másik falujában, a nyárárdmenti *Fintaházán*. E faluska egyháza akkor Káposztás-Szent-Miklós filiája volt, s 1716 január 16-án a szentmiklósi visitatio alkalmával jegyzik be a külön lapon levő Fintaházához a fiatal leányka adományát, mely talán első jele volt egyháza iránt később annyira nyilvánult szeretetének és bőkezűségének. A feljegyzés a 63-ik lapon e néhány sorból áll:

„Anno Domini 1716, die 16 Januarii. In visitatione K. Sz. Miklosini celebrata hozaték előnkben gróf Bethlen Katha asszony ő nga, néhai gróf Bethlen Sámuel ő ngok gyermekének jeles ajándéka, — Isten dicsőségére, melyet conferalt — egy jeles ezüst tányér (úgy mint három tallér nyomó), melyen a neve is fel van metszve ily írással: Gróf Bethlen Katha“.

Csereynek a felesége káli Kun leány volt, előbb „nyakas unitaria nő“ — a mint ő írta — a ki csak később tért át férje hitére. E révén Cserey káli birtokossá lett s később is gyakran tartózkodott Kálban. Bethlen Katának pedig bizonyára az apja volt Fintaházán is birtokos, mert a közeli N.-Teremi már akkor Bethlen-jószág volt. Ő tehát mint patrona ajándékozta meg a fintaházi leányegyházat, mely azóta megerősödvé önállósult, s ma anyaegyházközség.

A nyárád-karácsonyfalvi kokuszdió pohárról.

Orbán Balázs a „Székelyföld leírása“ IV. kötetében a Nyárád mellett fekvő *Karácsonyfalva* érdekességei között egy kehelyről és egy kokuszdió pohárról emlékezik meg. Mindkettő a ref. egyház tulajdona volt s Orbán Balázs szépségükért mindkettőnek a képét is közölte.¹ Szerinte a nagyobbik kehely „idoma és díszművészete a XVI. századra utal. Ennél is régibb a kisebbik kokuszdió pohár, mely a székely áldozó pohárhoz (?) sokban hasonlít, de a melyen szintén semmi felírat sem fordul elő; úgy annak sincsen semmi nyoma, hogy a szép ereklyék honnan és mikor kerültek az egyházközség birtokába“.

A kehelyről ma sem tudhatjuk, hogy kitől és mikor került, de a kokuszdió pohárról az esperesség nagy anyakönyve tartalmaz egy

¹ Székelyföld leírása IV. Marosszék. 52. old.

rövid feljegyzést, mely egyszersmind az első ismert biztos adat e szép ötvös műről. Legalább azt megtudjuk belőle, hogy ki és mikor adta, bár készítésének ideje még homályban — s tüzetes műrégészeti leírása egyelőre jobb időkre marad. A feljegyzés ezt mondja:

„In anno 1739 die 30 Decembris. Nemzetes ifiabb *Bikfalvi* alias *Menyhárt János* uram istenes indulatjából a *karácsonyfalvi* és *folyfalvi* eccla számára conferalt 1. *egy aranyosan ezüstben foglalt szerecsendió-pohárt*; 2. *egy óntányért*; 3. *egy fekete selymes kendőt fejéresre varrva*; 4. *egy sáhos abroszt az Úr asztalára*; 5. *egy viseltes török szőnyeget a cathedrára*“.

Kétségtelen, hogy az itt emlegetett „szerecsendió-pohár“ azonos a ma is létezővel s így másfél századnál több idő óta van a karácsonyfalvi ref. egyház birtokában.

Kelemen Lajos.

Gr. Esterházy János dr. emlékezetét kegyeletes szavakkal méltatja a M. Történelmi-Társulat a megboldogult özvegyéhez, hidvégi Mikó Julia grófnőhöz intézett következő részvétíráttal:

Méltóságos Grófnő!

A Magyar Történelmi Társulat igazgató választmánya e f. hó 6-án tartott ülésében mély fájdalommal s a legőszintébb részvétellel emlékezett meg azon sulyos csapásról és pótolhatatlan veszteségről, mely Méltóságodat megboldogult szeretett élettársa, Méltóságos gróf Esterházy János úr gyászos elhunytával érte.

Sulyosan érzi e csapást társulatunk is, melynek a felejthetetlen emlékü férfiú, a nemes szellemű tudós főúr, harminczegy esztendővel ezelőtt egyik első megalapítója, kolozsvári bizottságának sok éven át tevékeny elnöke, s a társulatnak kezdettől fogva mindvégig ig. választmányi tagja volt; az ő munkássága, melyet történelmi kutatások terén életében kifejtett, meg fogja őrizni nevéthalálában is. Legyen áldott emlékezete közöttünk! Méltóságod fájdalmát pedig enyhítse tisztelőinek részvéte, a kikhez csatlakozunk mi is, midőn könyvet ejtünk elhunyt nemes tagtársunk sírjára.

De engedje Méltóságod, hogy a fájdalom szavához egyszersmind a kegyeletes kötelesség egy szavát is csatoljuk:

Tudomásunk van róla, hogy a megboldogult főúr a hírneves Esterházy nemzetség történetére vonatkozólag egész életén át gyűjtött nagybecsű okírat és adatgyűjteményt hagyott hátra, sőt — értesülésünk szerint — nemzetsége történetét a felkutatott hiteles források alapján meg is írta. Nem kell fejtegetnünk, mily nagy nyereség lenne történetirodalmunkra nézve, ha e becses anyaggyűjtemény s annak oly avatott kézből származó feldolgozása napvilágot láthatna. Ha Méltóságod gondolna arra, hogy a megboldogultnak emlékét ezen irodalmi hagyaték kiadásával megörökítse, a Magyar Történelmi Társulat mindenkor a legszívesebben ajánlja fel közreműködését, hogy Méltóságodat e kegyeletes szándéka véghezvitelében tőle telhetőleg támoagssa.

Fogadja Méltóságod még egyszer legőszintébb részvétünk és mély tiszteletünk nyilvánítását, melylyel maradtunk

Budapesten, 1898. évi október hó 9-én

alázatos szolgálói

Dr. Thaly Kálmán m. p.
alelnök.

Nagy Gyula m. p.
jegyző.

Új könyvek.

— **Az erdélyi szászok irodalma** élénkségére jellemző és igen kedvező világot vet az a serénység, melylyel a Honter-ünnepélyt irodalmi alkotásokkal is megörökíteni igyekeztek. Egész sorozata jelent meg erre az alkalomra az új könyveknek, melyeket a „Verein für Siebenbürgische Landeskunde“ dísz-közgyűlésén, Brassóban, a nagy reformator emlékünnepeén bemutatottak. Ilyenek:

1. *Johannes Honterus ausgewählte Schriften* (Bécs és N.-Szeben 1898. 212 l.), az író arcképével és az ő „Chorographia Transsylvaniae“, t. i. Erdély térképével; kiadta dr. *Netoliczka* Oszkár, a Honter-emlékbizottság megbízásából.

2. *Unsere Volkskirche*, írta Dr. *Schullerus* Adolf (különnyomat a „Kirchlichen Blätter“ 1898. évfolyamából, 42 l.).

3. „*Michael Albert*“ élete és költészete, írta *Schullerus* Adolf (N.-Szeben 1898., 206 l.), melyet fűzetünk első cikkében Márki Sándor behatóan méltat.

4. *Die ev. Stadtpfarkirche A. B. in Kronstadt I. Heft*, írta Ernst *Kühlbrandt*, kiadta a brassói ev. egyházközség, számos díszes képpel és illustratioval, melyek valóságos díszmunkává avatják e műtörténeti tekintetben nagybecsű művet (Brassó 1898, nagy 4-edrét 71 l. és 62 ábra).

5. *Aus dem Schatzhause der Heiligen Schrift*, hat felolvasás a bibliából és bibliai történetekből (N.-Szeben 1898. 159 l.), különnyomat a „Kirchlichen Blätter“ 1897. évfolyamából.

6. *Geschichte des ev. Gymnasiums A. B. in Kronstadt*, írta *Gross* Gyula (Brassó 1898. 112 l.)

7. „*Jahresbericht des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*“ 1897—98. (N.-Szeben, 1898. 50 l.)

8. Az „*Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn*“, Hermann Antal e kitűnően szerkesztett folyóirata is alkalmi fűzettel kedveskedett.

Ezek a munkák és kiadványok maradandó emlékkévé teszik irodalmi téren is a nyáron lefolyt lélekiemelő Honter-emlékünnepet.

— **Kolozsvár kereskedelme és ipara történetét** írta meg és adta ki *Ürmössy Lajos* legújabbban, mely élénk világot vet Kolozsvár kereskedelme és ipara múltjára és jelenére. Bevezetésben a hazai, majd specialiter a kolozsvári ipar és kereskedés múltját ismereti dióhéjba szorítva. A 18. és 19. század történetének már külön

fejezetet szánt. De legnagyobb részt a legújabb korról foglalkozik s érdekesen s tanulságosan ismerteti mindazokat a mozgalmakat, melyek e téren létesültek. Melegen ajánlhatjuk az érdeklődők figyelmébe és pártfogásába a munkát, melyet a szerző maga adott ki és küld szét a megrendelőknél. Terjedelme 177 oldal. Ára 2 frt.

— **Lévay József újabb költeményeit** adta ki legújabbban a Kisfaludy-Társaság. Lévay József nevét nem egy klasszikus költői alkotása tartja fenn; a *Mikes*, *Szüreten* és számos népdala a magyar líra igaz gyöngyei. Költői ereje még mindig nem apadt ki, hisz ime tizenhét év (1880—1897.) óta, hogy munkáinak két kötetes kiadása megjelent, mennyi szép új dal fakadt lantján! A szerelem, megnyugvás, emlékezés és barátság szólalnak meg ez újabb költeményekben, a régi tiszta hangon, a régi erővel. A forma és kifejezés technikája az új magyar költészetben új, tökéletesebb alakot ölthetett, de Lévay költészetének kedvelői csak a szelid érzések lágyszavú lantját dícsérik. Méla borongás, derűs, nyugodt világnézet uralkodik rajta, az a hangulat, melyet maga így fejez ki:

Rohanó kerekét az időnek
Nem félve, nem aggva, mélán nézem,
Szerető szívek dobogásán
Titkos öröklét perceit érzem.

A kötet majdnem tisztán lírai költemények foglalata, de van benne egynehány igen szép angol népballadának kitérő fordítása is. A Franklin-Társulat a tőle megszokott ízléssel állította ki a terjedelmes kötetet, melyet igen olcsón szerezhetnek meg a jó könyvek kedvelői: fűzve 1 frt 60 krért, kötve 2 frt 50 krért.

Erdélyi Múzeum-Egylet.

Az Erdélyi Múzeum-Egylet ig. választmánya f. hó 9-én ülést tartott *gr. Esterházy Kálmán* elnöke alatt.

A folyóúgyek elintézése után titkár bemutatta az Orsz. Iparművészeti Múzeumtól restaurálva visszaküldött Kendi Zsófia-féle 300 éves bársony díszmentét, melyet a küllővári templom sírboltjában találtak, s melynek restaurálása 300 frtba került.

A Múzeum régiségára egy őskori agyagedényvel s egy bronz vésővel gazdagodott, melyet *Ferenczy Gyula* földbirtokos úr küldött be Korpádról.

Özv. Czecz Miklósné úrnő Maros-Vásárhelyről két nagybecsű albumot ajándékozott a Múzeumnak, a szabadságharcz hőseinek, emigransainak, külföldi barátainak és szabadsághősöknek arcképeivel.

Mindkét adományozónak hálás köszönetet szavazott a választmány.